

SOCIALE MOBILITEIT BINNEN DE AMBACHTEN VAN DE METSELAARS EN TIMMERLIEDEN IN HET 15DE-EEUWSE GENT

Tineke Van Gassen

1. Inleiding

Wie vandaag rustig door het centrum van Gent kuiert, wordt onmiddellijk geconfronteerd met de alomtegenwoordigheid van de bouwsector in het verleden, heden en toekomst. Overal vinden we sporen terug van intense bouwactiviteit in het verre en meer nabije verleden. Zelfs vandaag is deze levendige stad ook altijd een beetje een bouwwerf, waarin het stadsuitzicht van de toekomst vorm krijgt. De bouwsector kan beschouwd worden als incarnatie van menselijke aspiraties en werkwijze, van schoonheid en creativiteit, van hoogmoed en verval en ook van geld en macht. We benaderen hierbij de bouwsector als de veruiterlijking van deze drijfveren in een verstedelijkte samenleving, of zoals Jean-Pierre Sosson het uitdrukt: *Bâtir est œuvre de civilisation*.¹ Vele sporen die we in het historische centrum van Gent terugvinden, voeren ons terug naar de middeleeuwse periode. Ze getuigen van noeste arbeid, technische kennis en vaardigheden, maar ook van een doorgedreven sociaaleconomische arbeidsorganisatie. We gaan op zoek naar de mensen achter dit middeleeuwse bouwbedrijf en we richten ons daarbij op de twee grootste corporaties: de timmerlieden en de metselaars.²

We stellen ons daarbij de vraag naar de mogelijkheden tot socioprofessionele mobiliteit binnen deze ambachten. Wat waren de reële kansen tot het opklimmen op de sociale ladder? Binnen het ambacht was de eerste opwaartse stap het verwerven van de meesterstitel. Vervolgens kon men een bestuursfunctie in de wacht proberen slepen, wat opklimmen tot de ambachtselite betekende. Het aandeel van meesters die hierin slaagden, vormt een indicatie van de reële doorstroommogelijkheden. Vooraanstaande ambachtslieden konden ook buiten de

¹ J.P. Sosson, *Les travaux publics de la ville de Bruges XIVe – XVe siècles. Les matériaux. Les hommes*, Brussel, 1977, p. 11.

² Dit artikel is gebaseerd op mijn masterscriptie waarin een gedetailleerde uitwerking van het onderzoek terug te vinden is: T. Van Gassen, *De ambachten van de metselaars en timmerlieden in laatmiddeleeuws Gent*, Universiteit Gent (onuitgegeven masterscriptie), 2012, 215 p. (promotor: Prof. Dr. M. Boone).

corporatie een opwaartse socioprofessionele beweging maken. Ze maakten namelijk een grotere kans op een politieke functie in de stad, gaande van een schepenmandaat in een van beide schepenbanken, een kiezersfunctie tot de bijzondere functie van erfscheider.³ Deze functies openden vaak op hun beurt weer interessante politieke, sociale en economische perspectieven voor de persoon in kwestie. De geschiedenis van beroepsgroepen leent zich bij uitstek tot prosopografisch onderzoek. Onder deze methode verstaan we een collectieve biografie van een groep personen met een gemeenschappelijk kenmerk, in casu mensen die tot hetzelfde ambacht behoorden.⁴ Daartoe staan de ambachtsregisters van de metselaars en timmerlieden ter onzer beschikking.⁵ De focus van het onderzoek ligt op de periode 1450-1500, maar bepaalde trends in de ambachtsbesturen tekenden zich op langere termijn af, daarom hebben we het register van de timmerlieden bestudeerd voor de periode 1414 tot 1522 en voor de metselaars van 1420 tot 1530.

Aansluitend bij deze centrale probleemstelling stelden we ook de vraag naar de opdrachten en bouwwerkzaamheden die deze ambachtslieden uitvoerden. Hun opdrachtgevers waren afkomstig uit diverse milieus: de vorst en zijn entourage, kerken en abdijen, particulieren en de stedelijke overheid zijn de voornaamste. In het kader van deze masterscriptie hebben we geopteerd om de stedelijke openbare werken te Gent voor de periode 1450-1500 uitgebreid onder de loep te nemen.⁶ De bouwconjunctuur van de stedelijke openbare werken volgde het politieke ritme van de stad Gent en haar geschiedenis, deze liep niet altijd gelijk met de economische conjunctuur. We zullen parallellen opmerken tussen de stedelijke bouwpolitiek en andere politieke gebeurtenissen, ontwikkelingen en oorlogsperiodes. Deze focus op de stedelijke openbare werken blijkt ook een interessante invalshoek te bieden op sociale netwerken in de stad. De Gentse context in de tweede helft van de 15de eeuw was een turbulente periode die gekenmerkt werd door herhaaldelijke conflicten tussen Gent en het centrale gezag, namelijk de Bourgondische hertog. In het kader van de probleemstelling stellen we ons de vraag of dit Bourgondische staatsvormingsproces ook invloed uitoefende op het

³ Dit waren een beëdigde landmeters in functie van de stad, zij stonden ook in voor toezicht op de stedelijke openbare werken. Deze functies werden jaarlijks bekleed door een timmerman en een metselaar.

⁴ H. De Ridder-Symoens, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XLV (1991), pp. 95-117.

⁵ Stadsarchief Gent (SAG), register van de metselaars: reeks 177, nr. 1 en register van de timmerlieden: reeks 190(1), nr. 1 en 1bis (dat zich in het STAM bevindt).

⁶ De bron voor deze informatie over de stedelijke openbare werken waren de Gentse stadsrekeningen: SAG, reeks 400, nr. 17-35 voor de periode 1450-1500.

functioneren van de ambachten van de metselaars en timmerlieden en op de dynamiek van de stedelijke openbare werken.

2. Functioneren van de ambachten in laatmiddeleeuws Gent

De Gentse bouwsector vormde na de textiel- en levensmiddelensector, de derde belangrijkste tak van de stedelijke economie in de late middeleeuwen.⁷ Het is een sector waar heel wat financiële middelen bij betrokken waren en die in belangrijke mate bijdroeg tot het uitzicht en prestige van de stad. De bouwsector was verenigd in de zes neringen van de Plaats, dit waren de timmerlieden, metselaars, ticheldekkers, zagers, strodekkers en plaasteraars. De gewone ambachtslieden vergaderden samen op de *Plaetse*, de huidige botermarkt en het middeleeuwse hart van de stad.⁸ De bestuursleden vergaderden in hun ambachtshuis. De arbeidsmarkt in de middeleeuwse samenleving was via een sterke corporatieve structuur georganiseerd. Dit betekende dat alle beoefenaars van deze beroepen zich verplicht dienden aan te sluiten bij de vakorganisatie. Deze zag toe op allerlei aspecten van het werk en leven van de ambachtslieden. De ambachten waren aanwezig op verschillende domeinen van de samenleving: naast hun primaire economische functie, vervulden zij ook een rol van betekenis op sociaal, religieus en cultureel vlak. Dit kwam duidelijk tot uiting in hun verenigingsleven, bijvoorbeeld de verering van hun patroonheiligen⁹, stedelijke processies waaraan ze deelnamen¹⁰, hun ambachtshuis, het onderhoud van hun kapel in de

⁷ J. Dambuyne, 'De Gentse bouwvakambachten in sociaal-economisch perspectief (1540-1795)', in: C. Lis en H. Soly (eds.), *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen 1500-1800*, Brussel, 1994, p. 51.

⁸ M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1384-ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Brussel, 1990, pp. 72-73 en 81-82.

⁹ SAG, reeks 177, nr. 1, f°40r-41r; W.P. Dezutter en M. Goetinck, 'De verering van de H. Egilius, de H. Jozef en de Vier Gekroonden', in: W.P. Dezutter en M. Goetinck (eds.), *Op en om de bouwwerf. Tentoonstelling: ambachtswezen, oud gereedschap, catalogus*, Brugge, 1975, pp. 101-102; P. Rogghé, 'De Gentse Vier Gekroonden of "Quatuor Coronati"', *Appeltjes van het Meetjesland*, 18 (1967), pp. 263-273; A. Van Elslander en A. Daem, *Twee Middelnederlandse Legenden. De vier gekroonden, patroonheiligen van de Gentse Nering der Metselaars*, Gent, 1951, 139 p.

¹⁰ V. Van Ackere, *Gentse processies en het collectief gebruik van de publieke ruimte in de periode 1477-1492*, Universiteit Gent (onuitgegeven masterscriptie), 2010, pp. 55-58 (promotor: Prof. Dr. M. Boone); A. Van Werweke, 'Het auweert, de groote parade van Halfvasten voor 1540', *Bulletijn van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 15 (1907), nr. 7, pp. 254-267. Ook interessante opmerkingen over stedelijke optochten en de participatie van ambachtsgilden daarin bij G. Rosser, 'Roles in life: the drama of the medieval guilds', in: A. Douglas en S.B. MacLean (eds.), *Reed in Review: Essays in Celebration of the First Twenty Five Years*, Toronto, 2006, pp. 140-156; B.R. McRee, 'Unity or Division? The social meaning of guild ceremony in urban communities', in: B.A. Hanawalt en K.L. Reyerson (eds.), *City and Spectacle in medieval Europe*, Minneapolis, 1994, pp. 189-207 en P. Arnade, *Realms of Ritual. Burgundian Ceremony and Civic Life in Late Medieval Ghent*, New York, 1996, 298 p.

Sint-Niklaaskerk¹¹ en hun materiële bezittingen¹². De ambachten streefden namelijk ook naar groepsvorming onder de leden en het versterken van de collectieve identiteit. De ambachtsfierheid, het sociale prestige en imago van ambachten droegen daar toe bij. Deze verschillende aspecten van externe profilering naar de buitenwereld toe maakten deel uit van de corporatieve representatiestrategieën.¹³

De vorm van het laatmiddeleeuwse politieke bestel in Gent dateerde grotendeels uit 1360. Tegen die tijd was een structuur tot stand gekomen die meer dan een eeuw lang quasi onveranderd zou blijven. Het regime der Drie Leden belichaamde deze institutionele consolidatie. Deze bestond uit de weverij, die als sterkste uit de tweestrijd met de volders gekomen waren, de poortერი als patriërselite, en de 53 Kleine Neringen, als groepering van de ambachten. De macht werd tussen deze drie partijen verdeeld, qua vertegenwoordiging in de Gentse Collatie of Grote Raad en in de twee schepenbanken.¹⁴ Dit was geenszins een occasioneel samenwerkingsverband, maar een institutioneel verankerde bestuursvorm ter conflictbeheersing. Deze opstelling had een determinerend karakter door de uitgebalanceerde politieke evenwichten.¹⁵

De laatmiddeleeuwse Gentse ambachten waren een instrument van sociale groepering én differentiatie tussen individuen en sociale groepen. De persoonlijke levenscycli en plaats in de samenleving van timmerlieden en metselaars was bepaald door de ambachten. In de stedelijke overlegorganen namen de verschillende groepen voorbehouden plaatsen in. De status, de eer en het sociaal prestige dat daaraan verbonden was, werd telkens bepaald door de structuur van het Gentse ambachtswezen. Deze compartimentering van de samenleving doorkruiste alle niveaus, gaande van de arbeidsorganisatie op de bouwwerf tot de

¹¹ G. Van Doorne, 'Neringhuis van de Gentse metselaars, Cataloniëstraat', *Stadsarcheologie*, 1 (1977), pp. 10-21 en F. De Smidt, *De kapel van de metselaarsnering in de Sint-Niklaaskerk te Gent. Gewelfschildering*, Brussel, 1973, 120 p.

¹² SAG, reeks 177, nr. 1, f° 1r-v en f° 24r-v; J. Dambruyne, 'Pracht noch praal. De Gentse ambachtsgilden en hun materiële cultuur tijdens de eerste helft van de 16de eeuw', *Oost-Vlaamse Zanten*, 73 (1998), nr. 1, pp. 2-29.

¹³ J. Dambruyne, *Corporatieve middengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld*, Gent, 2002, pp. 83-136.

¹⁴ Deze vaststellingen mogen ons niet verleiden tot de conclusie dat deze politieke orde een democratisch karakter kende. Het regime der Drie Leden en de verregaande corporatieve participatie aan het beleid, heeft in oudere historiografie weleens de onterechte stempel 'democratisch' gekregen. R. Van Uytven, 'Plutokratie in de 'oude democratieën der Nederlanden'. Cijfers en beschouwingen omtrent de korporatieve organisatie en de sociale structuur der gemeenten in de late middeleeuwen', *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, XVI (1962), pp. 373-409.

¹⁵ W. Prevenier en M. Boone, 'De stadsstaat-droom (veertiende – vijftiende eeuw)', in: J. Decavele (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst, cultuur*, Antwerpen, 1989, pp. 93-97.

politieke besluitvorming in de stad. Het respecteren en in stand houden van gevestigde machtsevenwichten beschouwden de ambachten als een belangrijke taak.¹⁶

3. Sociale en professionele mobiliteit

Onder sociale mobiliteit verstaan we de dynamiek op de sociale ladder. Door een ambt uit te oefenen met meer prestige, kon men stijgen op deze socioprofessionele waardeschaal. De sterk hiërarchische structuur van het ambacht bestond uit vier geledingen: onderaan bevond zich de leerknapp, vervolgens vinden we de vrije gezelschap, de meester was een volmaakt lid van het ambacht en de deken en gezworenen bekleedden een bestuursfunctie. Het waren sociaal-juridische niveaus met specifieke rechten en plichten. Hoe hoger men klom op de ambachtssladder, hoe meer rechten men genoot, maar ook hoe meer plichten men diende te vervullen.

Naast promotie is er natuurlijk nog een ander aspect van socioprofessionele mobiliteit. De laatmiddeleeuwse en vroegmoderne stedelijke economie kenmerkte zich door een toenemende proletarisering. Deze vorm van sociale degradatie is misschien de keerzijde van de medaille. Niet iedereen slaagde erin op te klimmen op de sociale ladder, velen vielen zelfs een trede naar beneden.¹⁷ Economische factoren, waaronder de schaalvergroting van het bouwbedrijf, droegen daartoe bij.¹⁸ Door een toenemende suprematie van het kapitaal raakte de bouwsector meer gepolariseerd. De grote aannemers werden steeds groter en vergaarden steeds meer opdrachten en kapitaal. Aan de basis werd het steeds lastiger om te overleven. Gezellen en kleine meesters werden het slachtoffer van verpaupering en proletarisering.¹⁹

3.1 Bereikbaarheid van het meesterschap

Meesters onderscheidden zich op juridisch, sociaaleconomisch en technisch vlak van knechten. Deze professionele scheidslijnen waren erg belangrijk in de corpo-

¹⁶ J. Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, pp. 175-182.

¹⁷ H. Soly, 'Proletarisering in West-Europa, 1450-1850', in: F. Van Besouw en P. Den Boer e.a. (eds.), *Balans en perspectief. Visies op de geschiedwetenschap in Nederland*, Groningen, 1987, pp. 101-118. Zie ook J.P. Sosson, 'Corporation et paupérisme aux XIVe et XVe siècles. Le salariat du bâtiment en Flandre et en Brabant et notamment à Bruges', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 92 (1979), pp. 557-575.

¹⁸ C. Friedrichs, *The early modern city 1450-1750*, Londen, 1995, p. 99.

¹⁹ J. Dambruyne, G.J. Bral, A. Rambaut en D. Laporte, *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling*, Tiel, 1992, pp. 52-53 en 100-122.

ratieve structuur. Meesters bezaten het recht een eigen zaak uit te baten, gezellen in dienst te nemen en leerlingen op te leiden. Daarenboven hadden ze inspraak in het ambacht, namen ze deel aan de procedure om een nieuw bestuur te verkiezen en konden ze zichzelf ook kandidaat stellen.²⁰ De status van ambachtsmeester kon men pas bereiken nadat men reeds een parcours doorlopen had binnen het ambacht. Nadat de leerjongen zijn opleiding van zes jaar had afgerond, werd hij een vrije gezel. Hierna kon hij nog enkele jaren rondtrekken bij verschillende meesters om meer ervaring op te doen en te sparen om later mogelijks een eigen bedrijfje uit te bouwen.²¹ Het verwerven van de meesterstitel en ambachtsvrijheid was voor de meeste gezellen de belangrijkste professionele stap in hun leven.

Om de meesterstitel te bemachtigen moest men aan enkele toetredingsvoorwaarden voldoen. Men moest poorter zijn van de stad, wat in Gent geen grote drempel betekende.²² Daarnaast diende een kandidaat-meester in het ambacht intredegeld te betalen. In de late middeleeuwen lag het intredegeld bij de Gentse ambachten zeer hoog tegenover andere Vlaamse en Brabantse steden.²³ Bij de metselaars en timmerlieden had men keuze in het tijdstip van betaling. Ofwel betaalde men het volledige bedrag op het ogenblik dat men effectief in het bezit van de meesterstitel kwam, ofwel betaalde men reeds voordat men aan de opleiding begon slechts de helft van dat bedrag.²⁴ Uiteraard kozen velen voor de tweede optie, dit impliceerde dat de ouders van de kandidaat-meester de titel en de vrijheid van het meesterschap kochten voor hun zoon op jonge leeftijd op het moment dat zijn financiële middelen nog ontoereikend waren. Vele gezellen waren niet in staat het meesterschap te verwerven zonder steun van derden. Familiebanden en sociale relaties waren doorslaggevend. Naast dit intredegeld werd er vanuit het ambacht ook verwacht dat de kandidaat-meester een banket of drinkgelag aanbood aan het bestuur. Bij de opnameprocedure van nieuwe leden moesten zij zweren de statuten van het ambacht te respecteren; het belang van een formele eedaflegging was bijzonder groot in de middeleeuwse samenleving.²⁵

²⁰ J. Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, pp. 180-181.

²¹ H. Van Werveke, *Ambachten en erfelijkheid*, Antwerpen, 1942, p. 8.

²² M. Boone, 'Cette frivole, dampnable et desraisonnable bourgeoisie': de vele gezichten van het laatmiddeleeuwse burgerbegrip in de Zuidelijke Nederlanden', in: J. Kloek en K. Tilmans (eds.), *Burger. Een geschiedenis van het begrip 'burger' in de Nederlanden van de Middeleeuwen tot de 21ste eeuw*, Amsterdam, 2002, pp. 33-53, in het bijzonder p. 34, 44-45 en 50.

²³ Er is geen algemeen geldende correlatie vast te stellen tussen de sector, grootte of prestige van het ambacht en de inkomgelden: J. Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, pp. 180-190.

²⁴ SAG, reeks 177, nr. 1, f°21v, 22r en 25v.

²⁵ O.G. Oexle, 'Die mittelalterliche Gilden: ihre Selbstdeutung und ihr Beitrag zur Formung Sozialer Strukturen', in: A. Zimmermann en G. Vuillemin-Diem (eds.), *Soziale Ordnungen im Selbstverständnis des Mittelalters*, Keulen, 1979, pp. 206-207.

Naast het kopen van deze titel, had de startende meester uiteraard nog nood aan kapitaal om zijn zaak te beginnen. Opnieuw had de kersverse ambachtsmeester financiële steun nodig van familie en vrienden.

Een belangrijk onderscheid in de laatmiddeleeuwse toetredingsvoorwaarden werd gemaakt tussen meesterskinderen en niet-meesterskinderen. In feite verwierpen de zonen van Gentse meesters de vrijheid van het ambacht op het moment van hun geboorte. Opdat deze vrijheid rechtsgeldig zou zijn, werden de meesterskinderen op zeer jeugdige leeftijd in het ledenregister ingeschreven. Zo staan er in het register van de metselaars talloze geboortes en verjaardagen vermeld van de zonen van meester-metselaars. Sommige vaders lieten zelfs meerdere keren de naam van hun zoon optekenen om hun toekomst te verzekeren. Daarnaast was de opleiding die meesterskinderen moesten voltooien vaak minder zwaar en korter. De meesterskinderen moesten feitelijk ook geen intredegeld betalen, wel registratiegeld dat vooral een symbolische betekenis had. Deze financiële discriminatie nam erg grote proporties aan: het bedrag dat de niet-meesterskinderen bij intrede moesten betalen lag soms wel honderd tot duizend keer hoger. Tussen 1500 en 1540 bedroeg het intredegeld bij de timmerlieden voor niet-meesterskinderen 1.920 d.gr.Vl., het registratiegeld dat een meesterskind moest betalen bedroeg 5 d.gr.Vl. De verhouding hiertussen bedroeg x 384.²⁶ De kandidaat-meesters moesten het ambachtsbestuur ook een kan wijn aanbieden.²⁷ In Brugge is er ook sprake van een groot contrast tussen beide, maar de bedragen en verhoudingen lagen toch iets redelijker.²⁸

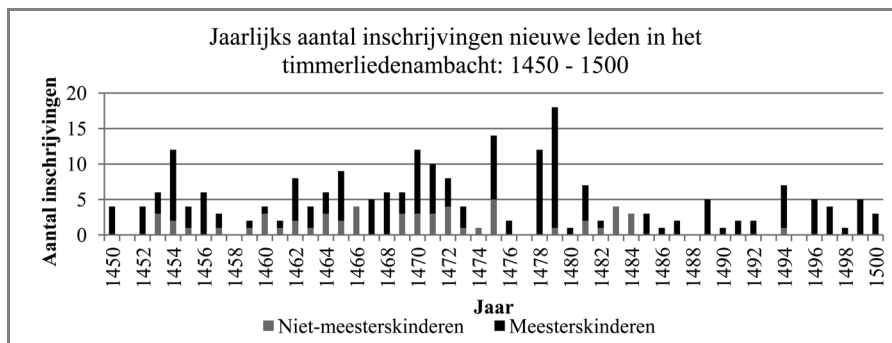
Het aantal nieuwe leerknepen dat in de ambachten opgenomen werd, staat bij de timmerlieden zeer nauwkeurig vermeld in hun ambachtsregister, bij de metselaars is het moeilijker te achterhalen. Het gaat hierbij om personen die de vrijheid van het ambacht hebben verworven. Onder de niet-meesterskinderen verstaan we zowel personen die de vrijheid kochten nadat ze hun leertijd hadden beëindigd als kopers die hun leertijd nog moesten volbrengen. In het register van de timmerlieden werd het onderscheid tussen meesterskinderen en niet-meesterskinderen zeer duidelijk genoteerd. Jaarlijks werden in het register de nieuwe

²⁶ J. Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, over intredegeden tussen 1500 en 1540: pp. 208-213, specifiek tabel 35, p. 210. We achten deze gegevens over het begin van de 16de eeuw ook van toepassing voor de tweede helft van de 15de eeuw. Corporaties vertoonden onderling grote verschillen.

²⁷ SAG, reeks 190(1), nr. 1bis, f° 1v. (STAM)

²⁸ J.P. Sosson, *Les travaux publics*, pp. 135-141. Een meesterszoon betaalde 26 d.gr.Vl. om de ambachtsvrijheid te kopen, wat ongeveer overeenkomt met 4 à 5 daglonen als gezelschap. Niet-meesterskinderen uit Brugge of het graafschap Vlaanderen betaalden als intredegeld 2 lb. 26 d.gr.Vl. (= 506 d.gr.Vl., 19 keer meer dan een meesterszoon), en wie van buiten het graafschap Vlaanderen afkomstig was, betaalde 3 lb. 26 d.gr.Vl. (= 746 d.gr.Vl., 29 keer meer). Ook in Brugge bestond dus fiscale barrière tegenover buitenstaanders in het ambacht.

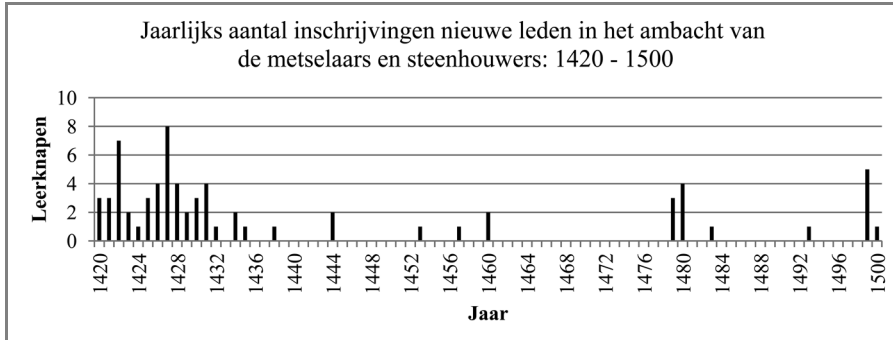
namen opgeschreven, de eerste groep met de vermelding *ontfaen* en de tweede met *ontfaen bij coope*.²⁹ We merken hierbij op dat vanaf 1485 het timmerliedenambacht een meer exclusief karakter kreeg. Voor 1485 traden er meer niet-meesterskinderen toe tot het ambacht.

Ook bij het ambacht van de metselaars en steenhouwers dienden zich in de tweede helft van de 15de eeuw weinig nieuwkomers aan. De leerknappen zijn veel minder systematisch genoteerd. Tussen de jaren 1420-1430 werden er redelijk veel leerknappen ingeschreven. Vanaf 1440 zijn er nauwelijks nieuwe leerknappen geregistreerd. De leerknappen die vermeld staan, worden niet meer zo gedetailleerd beschreven als in de eerste decennia van de 15de eeuw. De namen van hun ouders, de naam van hun leermeester en de te betalen som geld staan nauwelijks nog genoteerd.³⁰ Pas vanaf de 16de eeuw is het mogelijk om de meesterskinderen van de niet-meesterskinderen met zekerheid te onderscheiden. Vanaf dan staan de intredegeden genoteerd waaruit we dit kunnen afleiden. Daarvoor maakt men hier geen onderscheid in, we kunnen evenwel trachten aan de hand van de familienaam van de leerknapp in te schatten of hij al dan niet een meesterskind was. Dit is geen sluitende methode. Er traden opvallend weinig nieuwe leerknappen op in de tweede helft van de 15de eeuw, mogelijks werden ze gewoon niet allemaal genoteerd. Het is moeilijk denkbaar dat dit de werkelijke aantallen van leerknappen waren, in dat geval zou het ambacht een zeer sterk krimpende tendens vertonen, wat uit de optekening van de vrije metselaars in 1420 en 1499 wel gedeeltelijk blijkt, maar niet zo drastisch. Het aantal leerknappen dat genoteerd staat is niet in verhouding tot de grootte van het ambacht.

²⁹ SAG, reeks 190(1), nr. 1bis, passim. (STAM)

³⁰ SAG, reeks 177, nr. 1, passim.

De klassieke stelling dat minder ambachtslieden er tijdens de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd in slaagden om binnen de corporatieve wereld een carrière uit te bouwen, lijkt dus bevestigd te worden. Vooral de doorstroming van geschoolde gezelschap naar de positie van ambachtsmeester verliep steeds moeilijker. Het aantal loonarbeiders steeg en het aantal corporatief georganiseerde zelfstandigen daalde. De strategie van de gevestigde meesters bestond erin om hun eigen positie en die van hun zonen te consolideren; dit deden ze door de toegang voor buitenstaanders te bemoeilijken.³¹ Een mogelijke verklaring die H. Van Werveke hiervoor aanhaalt is de demografische evolutie. De bevolking in de steden was in de 14de eeuw in een redelijk snel tempo aangegroeid, maar in de 15de eeuw stagneerde deze groei en daalde ze zelfs. De arbeidsmarkt kromp in en de ambachtslieden poogden hun eigen positie en werkgelegenheid te beschermen.³² Deze feitelijke vererving van het ambacht had tot gevolg dat enkel de meer gegoeden en vrij geboren meesterskinderen zich het meesterschap konden veroorloven. Excluisivisme en protectionisme vierden hoogtij in de late middeleeuwen.

Hoewel het intredegeld zowel bij metselaars als timmerlieden behoorlijk hoog lag, zouden vooral personen uit minder gegoede milieus interesse tonen voor het bouwbedrijf. De meer kapitaalkrachtige families hadden liever dat hun zoon een eervoller beroep ging uitoefenen, bijvoorbeeld dat van brouwer.³³ Het geringe aantal inschrijvingen hield mogelijks ook verband met de stedelijke bouwconjunctuur in de tweede helft van de 15de eeuw. Deze kende een terugval ten opzichte van de eerste helft van de 15de eeuw. In een dergelijk onzeker bouwkli-

³¹ J. Dambruyne, 'Proletarisering in de corporatieve wereld. De doorstroommogelijkheden van gezellen in Vlaamse en Brabantse ambachten ca. 1450-1650', *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 83:2 (2005), pp. 368-397 en *Corporatieve middengroepen*, p. 177.

³² H. Van Werveke, *Ambachten en erfelijkheid*, Antwerpen, 1942, pp. 7-9.

³³ J. Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, pp. 219-221.

maat en een periode van demografische neergang, politieke instabiliteit en economische recessie werden er minder nieuwe leden in de bouwvakambachten ingeschreven. Verder gaven gezellen er misschien de voorkeur aan om in loonarbeid te blijven werken in plaats van de meesterstitel te kopen en het risico te dragen om als kleine ondernemer een zelfstandige zaak uit te bouwen.

3.2 Ledenaantal

Over het totale ledenaantal van het ambacht van de metselaars en steenhouwers hebben we twee waardevolle indicaties. In het register vinden we namelijk twee oplijstingen van vrije ambachtsleden (zowel meesters als gezellen) terug. In 1420 tellen we 239 individuen, die te herleiden zijn tot 98 verschillende familienamen. In 1499 tellen we 212 meesters die tot 66 verschillende families behoorden. In 1499 stonden er dus 27 vrije ambachtsleden minder genoteerd dan in 1420, een terugval van ongeveer 11%.³⁴ Mogelijks betekende deze daling niet zo heel veel; was het een gewone schommeling van ledenaantallen waarbij het ambacht de ene generatie al wat groter was dan in de andere. Het zou ook echter ook geïnterpreteerd kunnen worden als een neergang omwille van economische, politieke en demografische redenen. De bouwconjunctuur van de stedelijke openbare werken kende globaal een lager niveau in de tweede helft van de 15de eeuw ten opzichte van de eerste. In de eerste helft van de 15de eeuw waren er enkele grote bouwcampagnes die gezorgd zouden hebben voor een grotere tewerkstelling in de bouwsector en dus mogelijks voor een groei van het ambacht. Een andere verklaring zou de politieke onrust en instabiliteit geweest zijn. De ambachten van de Plaats behoorden tot de strekking die slechts een beperkte inmenging van de Bourgondische hertog in Gentse bestuurszaken duldde; enkele individuen lieten zich niet onbetuigd bij opstanden tegen de hertog. De tweede helft van de 15de eeuw kenmerkte zich ook door een demografische neergang, dat de ledenaantallen van een bouwvakambacht lager waren, kon ook daarmee verband houden.

Als we de familienamen uit de lijsten van 1420 en 1499 met elkaar vergelijken zien we enkele opvallende verschuivingen. Er zit een interval van bijna 80 jaar tussen deze beide oplijstingen, we kunnen dus veronderstellen dat heel wat personen tussen deze twee momentopnames vallen en bijgevolg niet geregistreerd zijn. We houden rekening met deze eventuele vertekening van het resultaat, maar zien toch dat bepaalde trends zich aftekenden en er enkele wissels in de

³⁴ SAG, reeks 177, nr. 1, lijst 1420: f°34v-36r en lijst 1499: f°36v-37v.

ambachtsbezetting plaatsvonden. Er zijn families die uit de lijst verdwenen zijn of een sterke vermindering van aantal leden kenden, er zijn families die ongeveer een gelijke aanwezigheid bekleedden en er waren ook families die met veel meer telgen aanwezig waren in 1499 ten opzichte van 1420. De familie Bier is een illustratie van het eerste: in 1420 hadden ze nog vijf vrije metselaars in het ambacht en in 1499 niemand meer, het was nochtans een familie die ook enkele malen gezworenen leverde in het ambachtsbestuur in de eerste helft van de 15de eeuw. De familie Boone ging van vijf meesters in 1420 naar slechts één meester in 1499. Andere families die een opvallende neergang vertoonden, waren De Rokere (van 6 naar 1), Caestuts (van 4 naar 0) en Van Sombeke (van 4 naar 0). Er waren ook heel wat families die min of meer op het zelfde niveau aanwezig bleven, bijvoorbeeld de geslachten De Costere, Lapaut, Lybaert, Roese, Van der Clinghen enzoverder. Er waren ook families die een sterke opgang maakte. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is de familie Van den Bergh: in 1420 staan ze met 12 vrije ambachtslieden genoteerd en in 1499 met 21. Het is een familie die ook vele bestuursfuncties opnam. Ook de families Van Male (van 5 naar 13), Sergant (van 6 naar 11) en Van Nieuwenhuus (van 1 naar 7) hadden hun familiale machtsbasis vergroot, wat zich zal weerspiegelen in de bezetting van de ambachtsbesturen aan het einde van de 15de eeuw.

Globaal zien we dus een afname in het aantal families vertegenwoordigd in het metselaarsambacht. Waar we in 1420 toch zeker 98 verschillende families konden onderscheiden, waren er dat in 1499 slechts 66. Naast een terugval in aantal vrije ambachtslieden, hadden enkele families hun positie kunnen versterken ten koste van anderen. De terugloop van het aantal families was drastischer dan de daling van het aantal vrije metselaars (van 239 naar 212). We kunnen dit interpreteren als een toenemende afsluiting en oligarchisering van het ambacht. De touwtjes kwamen in handen van een beperktere groep.

Voor de timmerlieden hebben we geen indicatie over het aantal leden in de 15de eeuw. We vermoeden dat het ambacht van de timmerlieden in omvang iets groter was dan dat van de metselaars. De timmerlieden hadden een groter ambachtsbestuur (1 deken en 6 gezworenen versus 1 deken en 4 gezworenen bij de metselaars en steenhouders)³⁵ en waren in de late middeleeuwen tenslotte het

³⁵ Hierbij veronderstellen we een correlatie tussen het aantal bestuursleden en het ledenaantal van de ambachten. Toch is deze niet absoluut, M. Boone zag vooral een verband tussen het aantal gezworenen en de arbeidsintensiviteit van hun controlerende taak (die bijvoorbeeld groter was in de levensmiddelensector). J. Dambryne merkte daarbij op dat in sommige sectoren hun producten niet enkel gekeurd werden door het ambacht, maar ook door stedelijke keuringsdiensten. Dit nuanceert het argument van de controlerende taak van de gezworenen. M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, pp. 76-78, 84-85 en 90 en J. Dambryne, *Corporatieve middengroepen*, p. 269.

centrale bouwvakambacht met het grootste prestige. Houtbouw domineerde toen nog in de stad. Ook inzake politieke vertegenwoordiging en de opname van taswerk bleken de timmerlieden duidelijk het sterkste bouwvakambacht.

3.3 Toegang tot de bestuurlijke ambachtselite

Voor sommige meesters was een bestuursfunctie in het ambacht een volgende stap naar roem, eer en rijkdom. Het bestuur van een corporatie was in handen van een selecte groep. Dit collectief leiderschap stond in voor de algemene organisatie van het ambacht, administratieve en financiële taken en het beheren van de bezittingen. Het waren prestigieuze functies en de mensen die ze bekleedden, hadden vaak nauwe banden met de stedelijke politiek.³⁶ In beide ambachten verliep de jaarlijkse verkiezing van het ambachtsbestuur volgens een enkelvoudig getrapte procedure. De kiesgerechtigde leden van het ambacht kozen kiesmannen, die op hun beurt de gezworenen kozen, zij duidden vervolgens de nieuwe deken aan.³⁷ De gewone meesters hadden dus geen rechtstreekse inspraak in de verkiezing van het ambachtsbestuur. We realiseren ons ook dat niet alle meesters geïnteresseerd waren om zelf een bestuursfunctie binnen het ambacht op te nemen. Het was een functie die weliswaar enkele opportuniteiten met zich mee bracht, maar ook een engagement vergde dat niet alle meesters konden opbrengen. Evenmin konden alle meesters zich een dergelijke tijdsinvestering permitteren; de taak van deken of gezworene slorpte immers heel wat werkuren op waardoor men andere professionele activiteiten op een lager pitje moest zetten. Een dergelijke terugval in economische activiteit konden enkel de meer gegoede meesters zich veroorloven. In het verkiezingsreglement van de timmerlieden werd ook expliciet de nadruk op bestuurscontinuïteit gelegd; vier van de zes gezworenen moesten reeds eerder gezworene in het ambacht geweest zijn. Deze maatregel moest de machtsbasis van traditionele timmerliedenfamilies veilig stellen.

De vernieuwing van de ambachtseed vond voor de meeste ambachten plaats in de week na 15 augustus, zo ook voor de metselaars en timmerlieden. De bestuurselite van de kleine neringen werd dus vervangen in de tweede helft van augustus en de eerste helft van september. Dit was niet toevallig, na het organiseren en verkiezen van de nieuwe schepenbanken. Deze gang van zaken zou stabili-

³⁶ M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, pp. 83-93; B. Baillieul en A. Duhameeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 218-220; J. Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, pp. 264-270.

³⁷ De verkiezingsreglementen: SAG, reeks 190(1), nr. 1, f°3r-4v (timmerlieden) en SAG, reeks 156, nr. 1, f°63r (metselaars en steenhouwers).

liteitsverhogend geweest zijn.³⁸ De ambtsperiode als deken of gezworene bedroeg telkens één jaar. Uiteraard was het wel mogelijk deze functies in meerdere aansluitende jaren te bekleden. De verkiezingsprocedure van de timmerlieden was vastgelegd in 1414 en dat van de metselaars in 1418. In beide gevallen waren deze reglementen vastgelegd in het bijzijn van de overdeken van de kleine neringen. Deze voorlegging van het verkiezingsreglement aan het college van overdeken en dekens ter bekrachtiging, was vaak om tweespalt of conflict binnen het ambacht te voorkomen.

De kiesgerechtigde leden waren de vrije meesters die geen openstaande schulden bij het ambacht hadden. Wie nog rekeningen diende te vereffenen, was niet stemgerechtigd staat in het register van de timmerlieden. In het verkiezingsreglement van de metselaars en steenhouwers werd uitdrukkelijk gewezen op de financiële draagkracht en verantwoordelijkheid van de deken. Hij hield de boekhouding van het ambacht op orde en moest de inkomsten en uitgaven in balans houden. Bovendien moest hij als persoon voldoende kredietwaardig zijn om openstaande rekeningen of schulden van het ambacht te kunnen voorschieten. Het individuele vermogen speelde dus een aanzienlijke rol bij het verwerven van het dekenschap. De kansen op socioprofessionele mobiliteit binnen het ambacht werden ernstig bepaald door de economische welstand van de persoon in kwestie.

De hiernavolgende vaststellingen over de verdeling van de bestuursfuncties zijn gebaseerd op de gegevens over de ambachtsbesturen van de timmerlieden³⁹ en metselaars⁴⁰ zoals we die terugvonden in het stadsarchief. We hebben deze namen zowel alfabetisch als chronologisch opgelijst en kwamen daarbij tot enkele interessante bevindingen. Aan de hand van verschillende maatstaven zullen we aantonen dat inzake de toegang tot de ambachtseed, de timmerlieden en metselaars een sterke tendens tot afsluiting en machtsconcentratie vertoonden. Er was sprake van een oligarchisch ambachtsbestuur, waarmee ze zich niet onderscheidden van andere Gentse ambachten in de late middeleeuwen.

Zoals hierboven in de verkiezingsreglement reeds aangehaald werd, diende ieder jaar een deken en respectievelijk zes en vier gezworenen verkozen te worden bij de timmerlieden en de metselaars. Het gemiddelde aantal mandaten dat in het ambacht van de timmerlieden door een bestuurslid werd uitgevoerd was 2,92 en bij de metselaars was dat 2,49. Uiteraard betreft het hier meesters die erin

³⁸ M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, p. 85.

³⁹ Ambachtsbestuur timmerlieden 1414-1522: SAG, reeks 190(1), nr. 1, passim.

⁴⁰ Ambachtsbestuur metselaars en steenhouwers 1420-1530: SAG, reeks 177, nr. 1, passim.

geslaagd waren een bestuursfunctie te veroveren. De meesters die nooit een bestuursfunctie uitoefenden, staan niet opgelijst. Bij de timmerlieden stipuleerde het verkiezingsreglement dat er telkens vier ervaren en twee nieuwe gezworenen moesten verkozen worden. Vanuit dat perspectief lijkt het cijfer 2,92 niet zo bijzonder hoog en wijst het in eerste instantie niet op een extreme oligarchisering van het ambachtsbestuur. Wie gezworene werd, oefende dat mandaat bij de timmerlieden gemiddeld 2,61 jaar uit en bij de metselaars 2,01 jaar. Wie erin geslaagd was deze hoogste positie binnen het ambacht te veroveren, namelijk het dekenschap, oefende deze functie gemiddeld 2,40 jaar uit bij de timmerlieden en 2,39 bij de metselaars. Ook dit wijst voorlopig nog niet op een verregaande machtsconcentratie aan de top. We moeten echter opletten met deze gemiddeldes omdat zij de individuele verschillen sterk uitvlakken. We zullen straks de verdeling van de mandaten van naderbij bekijken en vaststellen dat deze een zeer ongelijkmatige spreiding kenden.

	Timmerlieden	Metselaars
Gemiddeld aantal jaar gezworenen	2,61	2,01
Gemiddeld aantal jaar deken	2,40	2,39
Gemiddeld aantal jaar bestuursfunctie	2,92	2,49
Participatie-index	0,35	0,42

Wat ook opviel was het relatief grote aantal individuen dat eerst deken werd voordat ze gezworene waren of zelfs nooit de functie van gezworene uitoefenden. Bij de timmerlieden betreft het zelfs 16 individuen op een totaal van 55 deken. Zij stroomden rechtstreeks in de hoogste ambachtsfunctie; ervaring als gezworene was geen vereiste om deken te kunnen worden. Ook bij de metselaars was dat niet uitzonderlijk, daar was dat het geval voor 7 deken van de 46.

Vervolgens berekenen we de participatie-index: hierbij delen we het aantal mandatarissen door het aantal te verdelen mandaten.⁴¹ Hoe dichter dit cijfer neigt naar 0, hoe oligarchischer het ambachtsbestuur. Dit zou betekenen dat het aantal mandaten door een zeer beperkte groep mensen werd uitgeoefend. Als dit cijfer het getal 1 nadert, is er sprake van een meer democratisch bestuur; het aantal functies zou dan verdeeld zijn over grote groep ambachtslieden. Voor de

⁴¹ J. Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, pp. 279-281.

timmerlieden bedraagt de participatie-index 0,35⁴², bij de metselaars en steenhouwers 0,42.⁴³ Deze waarden duiden op een eerder sterke mate van mandaatconcentratie door een relatief klein aantal personen.

In onderstaande tabel zien we de verdeling van de mandaten over het totale aantal functionarissen per ambacht. Hieruit kunnen we bijvoorbeeld aflezen dat 99 timmermannen uit de lijst slechts één maal gezworene waren. Daarnaast konden zij ook nog deken geweest zijn voor één of meerdere jaren. Een optelling van de kolom G* (gezworene timmerman/metselaar) en kolom D* (deken timmerman/metselaar) resulteert dus niet in T* (totaal timmerman/metselaar). Bij de metselaars en steenhouwers kunnen we bijvoorbeeld aflezen dat het absolute maximum aantal functies door een persoon uitgeoefend 12 (TM, waarvan 10 jaar DM en 2 jaar GM). Dit werd ingevuld door Joes Poleyt, een bijzondere figuur waar we later op terug komen. Het volgende hoogste aantal mandaten was negen, slechts vier personen slaagden hierin.

Verdeling bestuursmandaten timmerlieden: 1414-1522				Verdeling bestuursmandaten metselaars en stenhouwers: 1420-1530			
	Aantal personen				Aantal personen		
	GT	DT	TT		GM	DM	TM
0 jaar	0	0	0	0 jaar	0	0	0
1 jaar	99	20	98	1 jaar	91	20	89
2 jaar	56	11	56	2 jaar	54	10	45
3 jaar	37	12	38	3 jaar	22	5	25
4 jaar	24	4	23	4 jaar	17	6	13
5 jaar	10	2	12	5 jaar	9	3	11
6 jaar	13	2	19	6 jaar	0	1	8
7 jaar	4	0	6	7 jaar	2	0	3
8 jaar	1	0	3	8 jaar	0	0	3

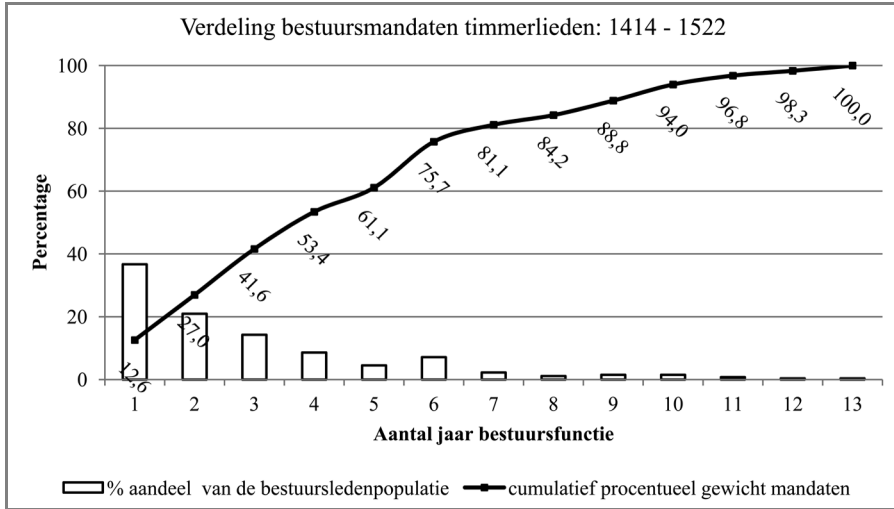
⁴² Voor de periode 1414-1522 waren er bij de timmerlieden ieder jaar zeven mandaten te verdelen (1 deken en 6 gezworenen) over 109 jaar, dat resulteert in 763 mandaten. We konden alle ambachtsbesturen reconstrueren behalve het jaar 1461 dat ontbreekt en in het jaar 1508 en 1512 ontbreekt telkens de naam van een gezworene. Er zijn dus acht functies waar we geen naam voor terug konden vinden. De 755 ambachtsfuncties in de periode 1414-1522, waarvoor we dat wel konden, werden ingevuld door 267 verschillende personen.

⁴³ Voor de periode 1420-1530 waren er bij de metselaars ieder jaar vijf mandaten te verdelen (1 deken en 4 gezworenen) over 111 jaar, dat resulteert in 555 mandaten. Er zijn echter gegevens die ontbreken. Het ambachtsregister is niet altijd even nauwkeurig bijgehouden. De jaren 1420-1450 konden we volledig reconstrueren. De periode 1450-1495 is zeer slordig en onnauwkeurig genoteerd. Vanaf 1496 is het register terug netter aangevuld. Op het totaal van de 555 mandaten, konden we voor 76 geen namen terug vinden. Voor de andere 479 mandaten konden we dat wel. Ongeveer 13% van de gegevens ontbreken dus. De 479 ambachtsfuncties in de periode 1420-1530 werden ingevuld door 202 verschillende personen.

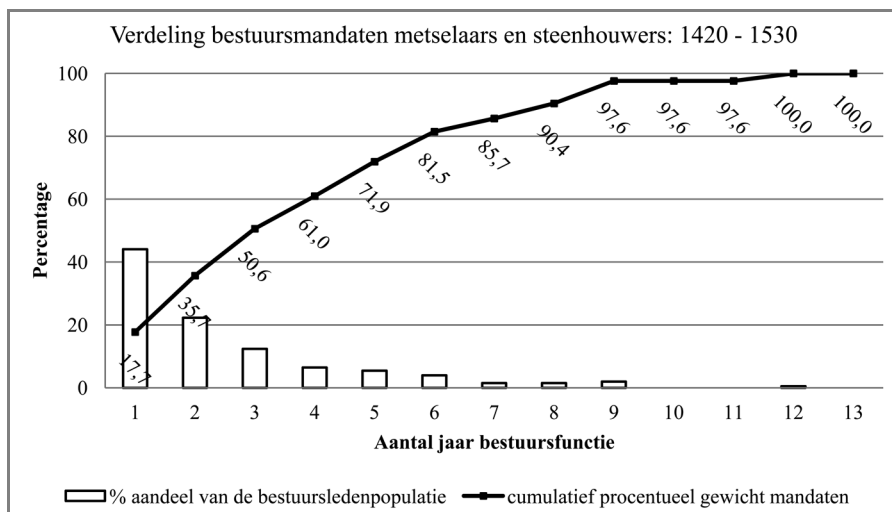
Verdeling bestuursmandaten timmerlieden: 1414-1522				Verdeling bestuursmandaten metselaars en steenhouwers: 1420-1530			
Aantal personen				Aantal personen			
	GT	DT	TT		GM	DM	TM
9 jaar	2	1	4	9 jaar	0	0	4
10 jaar	3	0	4	10 jaar	0	1	0
11 jaar	1	0	2	11 jaar	0	0	0
12 jaar	0	0	1	12 jaar	0	0	1
13 jaar	1	0	1	13 jaar	0	0	0
14 jaar	0	0	0	14 jaar	0	0	0
15 jaar	0	0	0	15 jaar	0	0	0
	251	52	267		195	46	202

We kunnen deze gegevens echter ook op een andere manier voorstellen. In de volgende grafieken stellen we de gegevens van de functionarissen gecombineerd met het mandaatgewicht voor. Daarin is eenvoudig afleesbaar welke groep mandatarissen met welk aandeel functies aan de haal gaat. We zien hier een exponentiële afname van aantal personen naarmate deze langer bestuursfuncties uitoefenden. De bestuursleden worden voorgesteld in procentuele grootte van hun aandeel ten opzichte van de gehele groep bestuursleden. Het gewicht van hun mandaten staat in cumulatieve procenten weergegeven.

In het timmerliedenambacht oefende meer dan een derde van de functionarissen slechts één ambtstermijn uit, twee derden niet meer dan drie. Er was dus een redelijk snelle doorstroming. Het overige kleine derde functionarissen die meer dan 3 jaar in het ambachtsbestuur zetelden (4 tot 13 jaar: 75 individuen van de 267: 28,1%) legden echter beslag op 58,4% van de te verdelen ambten. Nog frappanter is de machtspositie en functiemonopolisering van de bestuursleden die langer dan 6 jaar in functie waren. De 21 individuen (7,9% van de totale groep functionarissen) die 7 tot en met 13 mandaten uitoefenden, kaapten 24,3% van de functies weg. De meest ambitieuzen onder hen slaagden er in om in totaal 12 of 13 jaren een ambachtsfunctie uit te oefenen. Deze hoogst genoemde aantallen werden slechts door 2 personen gehaald (0,7%). Het ambachtsbestuur werd gedragen door een brede basis aan mandatarissen die slechts 1 tot 3 jaar een functie uitoefenden en een hoge mobiliteit vertoonden.

Bij het ambacht van de metselaars en steenhouwers zien we een gelijkaardige trend. In de onderstaande grafiek zien we de exacte verdeling en cumulatieve frequenties van de mandaten over het totale aantal functionarissen in het ambacht van de metselaars en steenhouwers (TM) in de periode 1420-1530. We stellen vast dat 44,1% van de functionarissen (89 van de 202) binnen het metselaarsambacht slechts één ambachtstermijn uitoefende. Twee derden van de bestuursleden namen samen maar 35,7% van de functies op zich. Deze 134 personen vertegenwoordigden 66,4% van de totale groep, maar ze konden relatief weinig mandaten in de wacht slepen. De overige 64,3% van de functies werden door 68 individuen (een derde van het totale aantal functionarissen) opgenomen. Nog extremer was de machtspositie en functiemonopolisering van de bestuursleden die langer dan 6 jaar in functie waren. De 11 individuen (5,4% van de totale groep functionarissen) die 7 tot en met 12 mandaten uitoefenden, namen 93 functies voor hun rekening, wat gelijk stond aan 18,5% van de functies.

Aangaande de verdeling van bestuursfuncties vertoonden de corporaties van timmerlieden en metselaars dus sterke parallellen. In beide ambachten nam twee derden van de functionarissen slechts een derde van het aantal mandaten op zich. Twee derden van de bestuursfuncties werden ingevuld door een derde van de functionarissen. Er is dus sprake van een piramidevorm. Het ambachtsbestuur werd gedragen door een brede basis, die een hoge mobiliteit kende. Aan de top zien we echter personen met een bijzonder lange loopbaan in het ambacht. Zij slaagden er meerdere jaren in om bestuursfuncties te monopoliseren en een machtsconcentratie in beperkte handen in stand te houden. Een snelle doorstroming aan de basis kon dus samengaan met een sterke concentratie van functies aan de top. Het waren vooral de bestuursleden die lange tijd ambachtsmandaten uitoefenden (in aantal een zeer beperkte groep), die hun stempel op het ambachtsbeleid konden drukken. De anderen (hoewel zeer talrijk) legden relatief weinig gewicht in de schaal.

Gemiddeld oefenden timmerlieden iets langer bestuursmandaten uit dan metselaars, dit zowel voor de functie van gezworene, deken als het totaal aantal functies. De participatie-index van de metselaars lag iets hoger dan die van de timmerlieden. Dit zou betekenen dat de ambachtseed van de metselaars iets toegankelijker was; dat in verhouding tot het aantal te verdelen mandaten, er ook meer personen bij betrokken waren. Deze vaststelling neemt niet weg dat een selecte groep aan de top beslag legde op het merendeel van de functies net als bij de timmerlieden. Ondanks de lagere gemiddeldes en hogere participatie-

index, kunnen we hieruit niet besluiten dat het ambachtsbestuur van de metselaars democratischer of opener was. Het percentage van eenmalig of tweemaal benoemden lag in het metselaarsambacht immers bijna 10% hoger dan bij de timmerlieden. De metselaars en timmerlieden waren aan elkaar gewaagd inzake doorstroommogelijkheden.

In de chronologische lijsten van de ambachtsbesturen kwamen we ook enkele bijzondere personen, families en netwerken tegen. Een eerste opvallende figuur was de timmerman Daneel Van Zeveren in de eerste decennia van de 15de eeuw. Daneel Van Zeveren was een voorbeeld van hoe een individu zich een weg naar de top kon banen vanop de bouwwerf en vanuit de corporatieve basis. Hij maakte een mooie carrière zowel bij de timmerlieden als de houtbrekers, waarin hij respectievelijk vier en tien jaar het dekenschap van de corporatie op zich nam. Zijn ambitie reikt echter verder dan de corporatieve structuren; hij slaagde er in vele interessante politieke functies in de stad te veroveren. Zo was hij twee maal eerste schepen van de keure, één keer tweede schepen, drie jaar overdeken van de kleine neringen en vier maal herenkieser, een functie waarbij hij de nieuwe schepenen kon aanduiden. Het was als nieuwkomer redelijk uitzonderlijk om direct de hoogste functies te bekleden in de schepenbanken, bovendien kregen de ambachten van de Plaats er meestal een midden- tot lage functie toebedeeld. Daarnaast was Daneel Van Zeveren in de periode 1410 tot 1422 onafgebroken erfscheider. Zijn verschillende mandaten verschaften hem waarschijnlijk waardevolle politieke connecties en een uitbreiding van zijn netwerk. De gelijktijdige uitoefening van al deze mandaten, leverden hem ongetwijfeld tal van economische voordelen op. In de loop van zijn carrière zette de stad enkele grote bouwwerken op: het grote vleeshuis tussen 1409 en 1419, werken aan de lakenhalle en de vele stadspoorten. Van Zeveren trad hierbij meerdere malen op als aannemer. Zijn machtswellust en persoonlijke verrijking op kosten van de stad hadden hem de bijnaam *levereter* opgeleverd. In 1432 kwam hij gewelddadig aan zijn einde toen de woede van de volksmassa, verzameld op de Vrijdagmarkt, zich tegen hem keerde.⁴⁴

In het ambacht van de metselaars en steenhouwers merken we rond het midden van de 15de eeuw Lievin Boone op.⁴⁵ In 1420 werd hij voor het eerst geregistreerd als vrije metselaar. Naast zijn ambachtscarrière streefde hij echter ook naar politieke zeggenschap. De politieke opmars die Lievin Boone ambieerde, werd afgeremd door de oorlog tussen Filips de Goede en Engeland. De vorst wou

⁴⁴ Meer details over de bijzondere carrière van deze timmerman bij M. Boone, 'Zeveren (Severen), Daneel van', *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 13 (1990), pp. 901-904.

⁴⁵ Deze metselaar is reeds uitgebreid besproken door J. Haemers, 'Boone (Boene), Lieven', *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 17 (2005), pp. 120-124.

rekenen op het Gentse gemeentelager in de strijd tegen de Engelsen, maar de Gentse troepen lieten de vorst in de steek onder aanvoering van onder meer Lievin Boone. In de jaren '40 van de 15de eeuw infiltrerden er steeds meer hertogelijke pionnen in de Gentse stedelijke politiek.⁴⁶ Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij in deze jaren geen schepenfunctie kon bemachtigen. Hij was ook bestuurslid van het ambacht in de woelige jaren 1448, 1449 en 1451, de jaren van de Gentse opstand. De neringen van de Plaats deden hun rebelse reputatie alle eer aan en Lievin Boone nam het voortouw als een van de leiders van de opstand. De hertog gaf echter niet toe en de stad Gent zou het onderspit delven te Gavere in 1453.

Als we de chronologische lijst van het ambachtsbestuur van de timmerlieden onderzoeken, valt ons op dat de deken zijn functie niet altijd in aaneensluitende jaren bekleedde. In de jaren 1414-1454 werd de dekenfunctie geen twee jaar na elkaar door dezelfde persoon uitgeoefend. We zien wel telkens dezelfde namen terugkeren, maar zij wisselden elkaar af. Zo was bijvoorbeeld Gherolf Van der Haghe telkens bijna om de twee of drie jaar zeker opnieuw deken. Hij wisselde af met Willem en Laureins Dullaert en Pieter Van (H)Eirtvelde (1). Geen van hen bekleedde het dekenschap twee mandaten na elkaar, er zat telkens minstens een ambtstermijn tussen. Deze *wepelverplichting* was mogelijks ingevoerd om persoonlijke machtsconcentratie te beperken. In de tweede helft van de 15de eeuw zijn er in het timmerliedenambacht wel enkele personen die er in slaagden het dekenschap in twee of drie aaneensluitende jaren te bekleedden, bijvoorbeeld Jan Van den Poele (2) en Jan Van den Poele (3).⁴⁷

Bij de metselaars merken we een bijzondere evolutie op betreffende de rotatie van het dekenschap. In de jaren 1420-1455 werd de dekenfunctie geen twee jaar na elkaar door dezelfde persoon uitgeoefend zoals bij de timmerlieden. We zien wel telkens dezelfde namen terugkeren, maar zij wisselden elkaar af. Zo zijn bijvoorbeeld Jan Harends, Olivier Portier en Lievin Boone allen meermaals deken in het tweede kwart van de 15de eeuw, maar geen van hen bekleedde het dekenschap twee mandaten na elkaar. Vanaf 1455 zien we echter dat het dekenambt sterker ingevuld werd door enkele topfiguren die deze functie meerdere jaren na elkaar bekleedden. Dit zouden we in verband kunnen brengen met de hertogelijke overwinning te Gavere in 1453, waarna de stad gekenmerkt werd door een toegenomen

⁴⁶ J. Haemers, *De Gentse opstand 1449-1453. De strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijke kapitaal*, Kortrijk, 2004, pp. 124-130 en 138-146.

⁴⁷ De familie Van den Poele bestond slechts uit drie leden in het ambachtsbestuur der timmerlieden, maar realiseerden elk een meer dan behoorlijke aanwezigheid: Jan (1) bekleedde 8 functies in het ambacht, Jan (2) 10 en Jan (3) 6. Alle drie bouwden ze ook een politieke carrière uit in de stad met meerdere schepenfuncties.

men bestuursmonopolisatie door hertogelijk gezinde groepen.⁴⁸ Enkelen van hen grepen dit moment aan om te breken met de traditionele rotatie van het deken-schap. Zo was Lau(we)reins Van den Berghe vier achtereenvolgende jaren deken tussen 1457 en 1461. Het is echter vooral Joes Poleyt die er bovenuit steekt: hij bekleedde tussen 1468 en 1477 onafgebroken het dekenmandaat. Hij nam in tien aansluitende jaren het dekenschap waar in de nering van metselaars en steenhou-wers. Dit vertoont een zeer opvallende parallel met de regeerperiode van de Bourgondische hertog Karel De Stoute. Tussen 1468 en 1477 was het Gentse stadsbestuur van centralistische aard. Het scharnierpunt 1477 in de Bourgondi-sche dynastie had blijkbaar een rechtstreekse impact op het bestuur van het met-selaarsambacht. Zouden we hieruit kunnen afleiden dat Joes Poleyt en de herto-gelijke administratie in Gent elkaar gunstig gezind waren? En dat Joes Poleyt andere politieke ideeën aanhing dan degene die destijds door Lievin Boone leven-dig werden belichaamd? We stellen ook vast dat Joes Poleyt nooit enig taswerk van de stedelijke openbare werken heeft aanbesteed gekregen. Misschien lag hij niet zo goed bij het Gentse stadsbestuur en erfscheiders die de stedelijke openbare werken coördineerden of strookten hun politieke ideeën niet? Mogelijks zijn er ook economische verklaringen voor bestuurscontinuïteit van Joes Poleys deken-schap. Aangezien een ambachtsdeken over voldoende individuele financiële draagkracht moest beschikken om eventuele tekorten in de ambachtskas te kun-nen voorschieten, kunnen we uitgaan van de veronderstelling dat Joes Poleyt een zeer welgesteld ambachtsman was. In tijden van economische malaise waren er vaak slechts weinig kandidaten voor het dekenschap en was het ambacht al tevren-den als een voldoende solvabele persoon zich kandidaat stelde. Na 1477 duikt Joes Poleyt nooit meer op in het ambachtsregister. Na 1477 neemt de extreme concentratie van macht door enkelingen ook gedeeltelijk terug af. De dood van Karel de Stoute betekende een opvolgingscrisis voor de Bourgondische dynastie. De Gentse ambachten maakten van dit verzwakte moment gebruik om terug te keren naar een traditie van meer autonoom bestuur.⁴⁹

Bij de oplijsting van families in de ambachtsbesturen, zien we enkele duide-lijke illustraties van duurzame familiale en intergenerationele machtsontwikke-ling. Enkele families waren er in geslaagd de macht in het ambacht naar zich toe te trekken. De drie grootste families in het timmerliedenambacht waren Van Conincxdonc, Ympins en De Zomere. De familie Van Conincxdonc spande de

⁴⁸ J. Haemers, *De Gentse Opstand 1449-1453. De strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijke kapi-taal*, Kortrijk, 2004, pp. 401-420.

⁴⁹ J. Haemers, *For the Common Good. State Power and Urban Revolts in the Reign of Mary of Burgundy (1477-1482)*, Turnhout, 2009, p. 229 en pp. 236-237.

kroon met 16 personen die samen 51 mandaten op zich namen in de periode 1414-1522. Het gemiddelde aantal functies dat deze personen bekleedden, bedroeg 3,2 jaar. Dit ligt iets hoger dan het algemene gemiddelde, maar het is vooral Jan Van Conincxdonc die dit naar boven trok. Hij was tien jaar gezworene en één jaar deken. Vervolgens was er de familie Ympins, ook wel Ympin of Impin genoemd. Met 11 personen veroverden zij 43 functies. Velen waren slechts een of twee jaar bestuurslid in het ambacht, maar drie van hen bouwden een mooie carrière uit tot gevestigde waarde in het bestuur in de 15de eeuw. Dit waren Jan Ympin, Jan Ympin(s) en Ogier Impin.⁵⁰ In de familie De Zomere vinden we 11 bestuursleden terug met samen 39 mandaten. Daarnaast is er ook nog de familie De Somere die bestaat uit 6 personen met samen 13 mandaten. Het is niet duidelijk of De Zomere en De Somere eigenlijk tot dezelfde familie behoorden. Lievin De Zomere is het bestuurslid met de grootste individuele aanwezigheid in de bestudeerde ambachtsbesturen, in totaal was hij 13 jaar gezworene. Ondanks zijn staat van dienst werd hij nooit deken van de timmerlieden.

Bij de 202 verschillende personen die we hebben kunnen onderscheiden bij de bestuursfuncties in het ambacht van de metselaars en steenhouwers, hebben we zeker 85 verschillende families geteld. Ook hier geldt de voorzichtigheid van interpretatie; het is mogelijk dat sommigen onder hen niet tot eenzelfde familie behoorden, maar per toeval dezelfde naam droegen. Net als bij de timmerlieden, stellen we bij de metselaars en steenhouwers een contrast vast tussen enkelingen met een grote individuele carrière en de grote families die voor een sterke continuïteit in het ambachtsbestuur over generaties heen zorgden. De grote families in het bestuur van het metselaarsambacht waren een weerspiegeling van de grootte van de familiale machtsbasis bij de oplijsting van de vrije meesters. Dit was in de eerste plaats de familie Van den Berghe en vervolgens de families Goethals, Van de Velde, Morael en Hughebaud.

De familie Van den Berghe was de grootste familie qua aantal vrije leden; in 1420 telde ze 12 vrije leden en in 1499 waren dat er 21. Bovendien had de familie niet minder dan 15 personen die bestuursfuncties in het ambacht opnamen. In meer dan een derde van de ambachtsbesturen tussen 1420 en 1530 werd deze familie door een of meerdere personen vertegenwoordigd. De prominente plaats die deze familie bekleedde is een duidelijk voorbeeld van duurzame familiale en

⁵⁰ Jan Impin was gezworene in de jaren 1422, 1425, 1445, 1452, 1454, 1455, 1459, 1460, 1462 en 1467. In 1467 was hij ook erfscheider. Jan Ympin(s) was gezworene in de jaren 1479, 1486, 1490 en 1498. De dekenfunctie nam hij op zich in de jaren 1485, 1492, 1493, 1497, 1502, 1503. Hij was ook meerdere malen erfscheider in de jaren zeventig en tachtig van de 15de eeuw. Ogier Impin was vooral actief in de eerste helft van de 15de eeuw: hij was gezworene in de jaren 1418, 1421, 1427, 1429, 1435, 1438, 1448 en deken in 1451.

intergenerationele machtsonwikkeling. Zowel in de vroege jaren '20 van de 15de eeuw als in het eerste kwart van de 16de eeuw was de familie betrokken bij de top van het ambacht. Evenwel moeten we opmerken dat de persoonlijke machtsconcentratie van de individuele familieleden eerder beperkt was. Het gemiddelde aantal dat door een Van den Berghe werd opgenomen was 2,5 jaar, wat overeen komt met het algemene gemiddelde van de corporatie. De familie Van den Berghe kenmerkte zich dus niet door individuele uitschieters van het type Joes Poleyt. Het maximum aantal functies dat opgenomen werd, was 6. Dit gebeurde door Lauwereins en Pieter Van den Berghe.⁵¹ De naam Van den Berghe dook ook regelmatig op bij de stedelijke openbare werken, zowel voor taswerk als werken in regie. Uit de stadsrekeningen blijkt verder dat vele onder hen specifiek steenhouwers waren in plaats van metselaars.

De patroonheilige Amandus en het ambachtsbestuur van de Gentse timmerlieden. Miniatuur (frontispice) in het ambachtsregister, 1423 (SAG, OA, Reeks 190/1, nr. 1)

⁵¹ Laureins Van den Berghe was gezworene in 1439 en deken in 1450, 1457, 1458, 1460 en 1461. Pieter Van den Berghe was gezworene in 1480, 1489, 1515 en 1518 en deken in 1500 en 1514.

3.4 Politieke carrière in de stad

Naast deze sociale mobiliteit binnen het ambacht met twee belangrijke stappen, het verwerven van de meesterstitel en het opnemen van een bestuursfunctie, kon een timmerman, metselaar of steenhouwer zijn blikveld verruimen en zich begeven op het politieke toneel van de stad. Daar waren heel wat interessante posities te bekleden. De bouwsector, verenigd in de ambachten van de Plaats had een eigen profiel binnen het lid van de kleine neringen. Jaarlijks werd sowieso één schepen door hen geleverd en waren ze in ieder schepencollege direct vertegenwoordigd.⁵² Dit systeem paste in het regime van de Drie Leden met uitgebalanceerde machtsevenwichten, met voorbehouden plaatsen voor de poorterij, weverij en de kleine neringen inzake politieke vertegenwoordiging.⁵³ Zodoende verwierven de bouwvakambachten inspraak bij belangrijke beslissingen en verordeningen betreffende het bouwbedrijf, voorgelaten om misbruiken te beteugelen en het openen van nieuwe stedelijke bouwerven. Dat laatste creëerde dan nieuwe perspectieven voor een selecte groep aannemers, veelal bestaande uit dezelfde personen.

Er was geenszins een evenredige verdeling tussen deze ambachten van de Plaats. De metselaars en timmerlieden namen een dominante positie in, ze slaagden er veelal in het schepenmandaat binnen te halen en voor hun ambachten te monopoliseren.⁵⁴ Niettemin moeten we benadrukken dat slechts een fractie van de bestuursleden uit de ambachten, doorstroomde naar een politiek mandaat. Vanuit onze prosopografie van de timmerlieden en metselaars, hebben we 28 timmerlieden en 18 metselaars met een schepenfunctie kunnen tellen. Er was dus een duidelijk overwicht van de timmerlieden. Bij de timmerlieden participeerden ongeveer 10,5% van de bestuursleden ook in de stedelijke politiek, bij de metselaars was dat ongeveer 8,9%. We stellen echter vast dat het gemiddelde aantal functies dat door deze schepenen werd uitgeoefend heel wat lager ligt dan het algemene gemiddelde. Gemiddeld oefende een schepen gedurende 3,3 jaar een schepenmandaat uit.⁵⁵ Timmerlieden die schepen van gedele

⁵² We hebben getracht de schepenen geleverd door de ambachten van der Plaats te filteren uit de databank met politieke functionarissen in Gent voor de periode 1414-1510. Deze databank met politieke functionarissen in Gent voor de periode 1379-1510 wordt bewaard op de Universiteit Gent en werd samengesteld op basis van gegevens uit de Gentse memorieboeken door W.P. Blockmans, M. Boone, I. Schoups en M. Van den Noortgate.

⁵³ Over de verkiezingsprocedure van de schepencollege van de keure en van gedele: M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, pp. 54-57.

⁵⁴ B. Baillieul en A. Duhammeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 315-316.

⁵⁵ W.P. Blockmans, 'Het wisselingsproces van de Gentse schepenen in de 15de eeuw (1400-1506)', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, XLI (1987), p. 78.

werden, oefenden deze functie gemiddeld 1,7 jaar uit en de timmerlieden als schepen van de keure gemiddeld 1,5 jaar. Bij de metselaars was dat respectievelijk 1,3 en 1,8 jaar. Globaal oefende een bouwvakker met een politieke carrière dus gemiddeld 1,6 jaar een schepenfunctie uit; dit was nog niet de helft van aanwezigheid van wat andere individuen in de schepenbank realiseerden. Dit is mogelijks te verklaren door de onderlinge rivaliteit binnen de bouwneringen. Het gegeven dat de ambachten van de Plaats ieder jaar één afgevaardigde schepen konden leveren, moet ongetwijfeld voor interne concurrentie gezorgd hebben. Doordat men één persoon tot schepen kon laten verkiezen en dit een gegeerde functie was, konden niet telkens dezelfde personen die functie opeisen. Bovendien wilden de ambachten waarschijnlijk ook individuele machtsopbouw beperken, en lieten ze ieder jaar iemand anders aan de beurt.⁵⁶ Deze personen werden ook niet gekozen omwille van specifieke bekwaamheden, maar vaak vanuit hun loyaliteit aan het ambacht, aan de stad, aan een bepaald netwerk.⁵⁷ Anderzijds moeten we ook opletten met gemiddeldes die onderlinge verschillen uitvlakken. Enkele individuen slaagden er wel vlot in meerdere schepenfuncties te bekleden. De positie van timmerman Jan De Peistere (1) was vrij uitzonderlijk voor een bouwvakker; hij was negen maal schepen. Ook Daneel Van Zeveren was een interessante uitzondering op het klassieke parcours. Eerder haalden we reeds zijn ambitie en machtswellust aan. Hij bekleedde in totaal 9 politieke mandaten. In de schepenbank van de keure bekleedde hij de eerste en tweede positie, zonder daarvoor enige andere schepenfunctie uitgeoefend te hebben. Dit eerder zeldzaam geval van een ‘topstarter’ laat zich verklaren door zijn rol als herenkiezer en als overdeken van de kleine neringen.

Binnen iedere schepenbank bestond een hiërarchie. De positie die iemand innam, was een indicatie van de ervaring en politieke macht. Een normale intrede begon onderaan in de schepenbank van gedele, de 10de, 11de, 12de of 13de plaats. Vandaaruit kon men doorgroeien naar midden of hoge posities in de schepenbank van gedele, of doorstromen naar lage en middenposities in de schepenbank van de keure. Een echte topfunctie behoorde nadien nog tot de mogelijkheden.⁵⁸ Slechts sporadisch leverden de ambachten van de Plaats politieke topfiguren. Meestal bekleedde de vertegenwoordiger van de bouwsector in het

⁵⁶ B. Baillieul en A. Duhameeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 204-209.

⁵⁷ W.P. Blockmans, ‘Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden’, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 11 (1985), pp. 231-247.

⁵⁸ W.P. Blockmans, ‘Het wisselingsproces van de Gentse schepenen’, p. 80.

schepencollege een middenpositie of eerder lage functie, zijn stem legde niet zo heel veel gewicht in de schaal.⁵⁹ Evenwel konden ze hun stem rechtstreeks in ieder schepencollege laten horen, of die schepen zich nu bevond in een toppositie of niet. Opvallend is ook dat de bouwsector vooral plaatsen in de schepenbank van gedele opnam. Ongeveer de helft van de politieke functionarissen uit de bouwsector nam enkel een schepenfunctie op in de bank van gedele, een kwart van hen was enkel schepen van de keure en het overige kwart zetelde in beide schepenbanken.

We stellen vast dat de ambachtslieden met politieke carrière gemiddeld ook meer bestuursfuncties binnen hun ambacht opnamen ten opzichte van bestuursleden zonder. Het gemiddelde aantal jaren dat een bestuurslid uit het timmerliedenambacht uitoefende, was 2,92 jaar. Van de 267 bestuursleden in het timmerliedenambacht tussen 1414 en 1522, oefenden er 28 een politiek mandaat uit. Hun gemiddeld aantal bestuursfuncties bedroeg 4,11. Bij de metselaars zien we een gelijkaardige trend: het gemiddelde aantal mandaatjaren van de 18 bestuursleden (van de 202) met een politieke loopbaan was 4,05. Gemiddeld bekleedde een timmerman of metselaar met een politieke carrière respectievelijk 1,18 of 1,56 jaar langer een bestuursfunctie binnen zijn ambacht. Dit is een algemene vaststelling gebaseerd op de gemiddelden. We stellen echter vast dat de persoon in kwestie niet verplicht een zeer uitgebreide staat van dienst moest hebben binnen het ambacht om kans te maken op een schepenfunctie. Er zijn voldoende voorbeelden van metselaars en timmerlieden die slechts één of tweemaal een bestuursfunctie binnen het ambacht opnamen, maar toch geselecteerd werden als afgevaardigde van de bouwsector in het schepencollege. Joes Van den Berghe is daar een uitstekende illustratie van. Hij komt uit een beroemd metselaars- en steenhouwersgeslacht, maar bekleedde zelf slechts éénmaal de functie van gezworene in het jaar 1499. Daarnaast bouwde hij echter een mooie politieke loopbaan uit: in 1481 en 1484 was hij 6de schepen van de keure en in 1503 was hij 3de schepen van de keure. In 1488 was hij herenkiezer en in 1491 voorschepen van gedele. De telgen uit de timmerliedenfamilie De Suttere, Jacop en Pieter, legden een opvallend gelijklopend parcours af. Beiden waren elk in totaal vier jaar schepen en een jaar stedekiezer, hoewel ze in het ambacht elk slechts een jaar gezworene geweest zijn. Een politieke loopbaan vereiste geen uitgebreide ambachtscarrière en omgekeerd. Er waren

⁵⁹ M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, p. 73.

evengoed topambachtslui die nooit een schepenfunctie of zelfs de functie van erfscheider uitoefenden.⁶⁰

Naast strikt politieke mandaten was de stedelijke functie van erfscheider zeer interessant voor bouwlieden met ambitie. Jaarlijks werden twee erfscheiders benoemd, deze stedelijke ambtenaren waren beëdigde landmeters. Deze functies gingen jaarlijks naar een meester-metselaar en een meester-timmerman. Zij hadden de bevoegdheid te bemiddelen in geschillen over de afbakening van gronden en schattingen van onroerend goed. Zij oefenden technisch toezicht en inspectie uit op stedelijke bouwwerven.⁶¹ Dit ambt bood deze personen vaak lucratieve mogelijkheden tot cumuleren van verschillende opdrachten. De functie van erfscheider was voor de bouwvaklieden zeker geen vrijgeleide naar een politiek mandaat. Vele metselaars en timmerlieden waren erfscheider zonder dat dit resulteerde in een politieke carrière. Het was wel een functie die door de meeste personen een aanzienlijke tijd werd uitgeoefend, veelal zelfs in aaneensluitende jaren. Er zijn 21 timmermannen (verdeeld over 16 families) en 20 metselaars of steenhouwers (behorende tot 15 verschillende families) uit onze lijst waarvan we zeker weten dat ze ooit erfscheider waren. Wie erfscheider werd, bekleedde deze functie gemiddeld vijf jaar. Er zijn weliswaar enkele uitzonderingen die dit gemiddelde met gemak overstegen. Timmerman Ogier Ympin(s) was niet minder dan 25 jaar erfscheider van 1479 tot en met 1482 en de periode 1492-1512. Het is dan ook geen toeval als we in de stadsrekeningen vele openbare werken als taswerk uitbesteed zien aan verschillende leden van de familie Ympins. Daarnaast kon hij deze mandaten blijkbaar cumuleren met bestuursfuncties binnen het ambacht: hij was gezworene in 1471 en 1480 en deken in de jaren 1505 en 1515. Het lijkt erop dat hij het goede netwerk bezat om carrière te kunnen maken, toch bekleedde hij geen enkel politiek mandaat. Mogelijks had hij geen ambitie of had hij zijn handen vol met deze reeds verworven mandaten. Gillis Van waesberghe was een metselaar die een gelijkaardig carrièrepatroon aflegde. Hij was vier jaar gezworene en vijf jaar deken binnen het ambacht van de metselaars en steenhouwers en was van 1496 tot 1512 onafgebroken erfscheider. Evenals Ogier Ympin(s) had hij nooit een politiek mandaat, ondanks zijn uitgebreide ervaring binnen het ambacht en de stedelijke openbare werken. Ze waren

⁶⁰ Daarvan zijn vele voorbeelden: bij de timmerlieden waren dit onder meer Lievin De Zomere (13 jaar gezworene), Joos Van (H)Oeteghem (11 jaar gezworene), Jan Van Conincxdonc (10 jaar gezworene en 1 jaar deken, hij was ook houtbreker) en Willem Coolman (10 jaar gezworene). Topfiguren in het ambachtsbestuur van de metselaars zonder politieke carrière waren bijvoorbeeld Lievin Nutinc (3 jaar gezworene en 6 jaar deken), Lievin Van de Walle (5 jaar gezworene en 3 jaar deken), Cornelis Hughebaud (7 jaar gezworene en 1 jaar deken) en Jan De Coninc (7 jaar gezworene en 1 jaar deken).

⁶¹ F. De Potter, *Gent van den oudsten tijd tot heden*, Gent, 1882-1902, deel 1, pp. 340-342.

voor een groot deel in dezelfde periode erfscheider. In Brugge bestond er een vergelijkbare functie, die van *stedemeester*. Het was vaak een zeer lucratief mandaat voor de persoon in kwestie: ze leverde de betrokken persoon vaak interessante netwerken en economische opportuniteiten op door de nauwe betrokkenheid en controle op de stedelijke openbare werven en bouwprojecten.⁶²

Het cumuleren van verschillende functies was schering en inslag. Toch stellen we vast dat de gelijktijdige opname van een schepenmandaat en een ambachtsmandaat niet zo heel veel voorkwam. Slechts drie timmerlieden en één metselaar deden dit.⁶³ Deze vier personen lijken ons uitzonderingen te zijn. De cumulatie van een ambachtsfunctie met het mandaat van erfscheider kwam wel zeer regelmatig voor.

De schepenen hadden recht op een vergoeding die deels in geld en deels in natura werd uitbetaald, dit laatste was meestal laken voor ambtskledij. Hier bovenop kwamen nog extra financiële compensaties, reisvergoedingen en relatiegeschenken zoals geld of wijn. Deze middelen zorgden ervoor dat de schepenen een sociaal netwerk konden uitbouwen en onderhouden, ten behoeve van de stedelijke solidariteit. Deze extra's compenseerden het verlies dat de ambachtslieden leden ten gevolge van het stilleggen van hun professionele bouwactiviteiten. Tijdens het jaar dat een meester-metselaar of meester-timmerman een schepenambt bekleedde, was hij vermoedelijk weinig op een bouwterrein terug te vinden.⁶⁴ In praktijk waren de schepenen telkens de meest welgestelden onder de ambachtslieden en vloeiden de financiële bonussen naar de top van de hiërarchie. Deze 'compensaties' bestonden dus absoluut niet uit financiële noodzaak, maar eerder uit drang naar persoonlijke rijkdom en prestige. Naast deze strikt financiële voordelen aan een politiek mandaat, waren er nog andere opportuniteiten die zich aandienen. Vanuit een goede positie kon men zijn eigen netwerk uitbouwen of uitkijken naar een interessante functie voor een familielid. Bepaalde vormen van corruptie hadden een maatschappelijke relevantie; het fungeerde als bindmiddel tussen verschillende stedelijke elites en netwerken.⁶⁵

⁶² J.P. Sosson, *Les travaux publics*, pp. 161-166.

⁶³ Jan Van den Poele (3) was in 1455 deken van de timmerlieden en negende schepen van gedele, Jan Van der Haghe (1) was in 1462 zowel deken als zesde schepen van gedele en Jan Van der Haghe (2) combineerde in 1485 zijn mandaat als gezworene met dat van tiende schepen van de keure. De metselaar Lauwe-reins Van den Berghe was in deken 1486 en in datzelfde jaar ook tweede schepen van gedele.

⁶⁴ B. Baillieul en A. Duhammeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 204-205.

⁶⁵ W.P. Blockmans, 'Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 11 (1985), pp. 231-247 en M. Boone, 'Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas Moyen Age. Le cas gantois pendant la période bouguignonne', *Revue du Nord*, 70 (1988), pp. 471-487.

3.5 Algemene beschouwing over de socioprofessionele mobiliteit

De kansen op sociale opwaartse mobiliteit werden sterk bepaald door de economische positie van de persoon in kwestie. De kansen op sociale promotie waren gevoelig aan het economische klimaat: in periodes van economische hoogconjunctuur en expansie, waren de kansen tot sociale opgang groter. De sociale relaties tussen ambachtsmeesters en gezellen waren vaak ook harmonieuzer en minder gespannen.⁶⁶ De sociale mobiliteit werd dus gekenmerkt door golfbewegingen. Bij het lineaire proces van toenemende afsluiting, zoals dat in de klassieke literatuur voorgesteld wordt, dient een kanttekening te worden gemaakt. Het was geen continu proces van dalende mobiliteit, maar eerder een op- en neergang van kansen op het ritme van het economische klimaat.⁶⁷ Om de eerste stap naar promotie te nemen, namelijk het verwerven van het meesterschap, diende men over financieel en sociaal kapitaal te bezitten. Economische succes en welvaart bepaalden ook de toegangscriteria tot het ambachtsbestuur, en zo verder tot een mogelijke politieke loopbaan in de stad.⁶⁸ De interessante formele en informele netwerken die hoge functies met zich meebrachten, creëerden verschillende opportunititeiten voor de personen in kwestie.

Bij deze voorbeelden van sociale mobiliteit en van individuele machtsopbouw is het theoretische concept 'sociaal kapitaal' zeker van toepassing.⁶⁹ De topfiguren binnen de laatmiddeleeuwse bouwvakambachten kunnen we bijna bestempelen als ideaaltypes van een individu met een groot sociaal kapitaal, in de betekenis van een uitgebreid relatienetwerk, invloedrijke connecties, een goede familienaam en dergelijke. Daarnaast beschikten deze individuen die de corporatieve toplaag uitmaakten over voldoende financiële middelen (economisch kapitaal), hadden ze een functie die hen de legitimiteit verschafte om over anderen te beslissen (symbolisch kapitaal, een bestuursfunctie met eer en prestige) en bezaten ze de nodige eerbewijzen (cultureel kapitaal). Het economisch, cultureel, symbolisch en sociaal kapitaal bepalen samen de positie van een individu in de

⁶⁶ C. Friedrichs, *The early modern city, 1450-1750*, p. 99.

⁶⁷ J. Dambruyne stelde voor de Gentse ambachtswereld vast dat ook in de 16de eeuw geen sprake was van een rechtlijnig eenrichtingsproces inzake afsluiting. Toch lag in de 16de eeuw de situatie heel anders; er waren immers enkele grote politieke breukmomenten die de structuur van de Gentse ambachten ernstig aantastten in hun middeleeuwse vorm: J. Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, pp. 177-179.

⁶⁸ Bij onderzoek over de Duitse stad Nördlingen deed C. Friedrichs gelijkaardige vaststellingen, 'Capitalism, mobility and class formation in the early modern city', *Past and Present*, 69 (1975), pp. 24-49, in het bijzonder p. 31. Hij wijst daarbij vooral op het belang van controle over de eigen productiemiddelen als ambachtsmeester.

⁶⁹ Kritisch artikel ten opzichte van verschillende interpretaties van het oorspronkelijke begrip 'sociaal kapitaal' en over de mogelijkheden tot zinvol gebruik ervan: J. Haemers, 'Protagonist of antiheld? Over sociaal kapitaal en geschiedenis', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 5 (2008), nr. 4, pp. 31-54.

maatschappij. We kunnen ons daarbij de vraag stellen of het lidmaatschap van het ambacht dan als bron van sociaal kapitaal te aanzien is? Of eerder als resultaat van het hebben van sociaal kapitaal: moest een individu eerst de sociale contacten bezitten en aan de voorwaarden voldoen om tot de groep te behoren? Daarna stelde het lidmaatschap de persoon in kwestie wel in staat om zijn sociaal kapitaal uit te breiden. Er was sprake van een dialectische relatie tussen de persoon en zijn lidmaatschap van de corporatie.⁷⁰ Sociaal kapitaal kan ook een verklaringsmodel bieden op de vraag waarom de ambachten zo oligarchisch en gesloten waren. Sociaal kapitaal speelt immers een belangrijke rol in het voortbestaan en de reproductie van elites, bijgevolg kan het sociale ongelijkheid in stand houden. Sociaal kapitaal is dus tegelijk een hulpmiddel tot socioprofessionele mobiliteit als een instrument van de gevestigde elite om alles bij het oude te kunnen laten en de ongelijke machtsverhoudingen te reproduceren.⁷¹

4. De stedelijke openbare werken

4.1 *De bouwheer en de bouwopdrachten, een chronologisch overzicht*

Onder het geheel van het bouwbedrijf gingen heel wat verschillende actoren en processen schuil, gaande van ontwerpplan tot concrete werkzaamheden en van grondstoffen tot arbeidskrachten. Centrale spil in deze organisatie was uiteraard de opdrachtgever. Het Gentse stadsbestuur trad op als bouwheer van de stedelijke openbare werken. De stad had namelijk de taak in te staan voor het onderhoud en herstel van bestaande bouwwerken, evenals initiatief nemen voor nieuwe projecten. Hiertussen werd in de stadsrekeningen geen onderscheid gemaakt. Naar hedendaagse maatstaven is dit een ernstige misvorming in de boekhouding die een vertekend beeld oplevert. In principe horen investeringen in nieuwe bouwwerken, met andere woorden ‘speciale projecten of uitzonderingen’, niet thuis in een balans van stadsfinanciën waarin lopende inkomsten en uitgaven tegenover elkaar afgewogen worden.⁷² We kunnen deze actieve rol die het stadsbestuur op zich nam inzake openbare werken beschouwen als een vorm van publieke dienstverlening.⁷³ Het betekende een stimulans voor de stedelijke

⁷⁰ J. Haemers, ‘Protagonist of antiheld? Over sociaal kapitaal en geschiedenis’, p. 34 en 43.

⁷¹ W.P. Blockmans, ‘The Feeling of Being Oneself’, in: W.P. Blockmans en A. Janse (eds.), *Showing status. Representations of social positions in the late Middle Ages*, Turnhout, 1999, pp. 1-16 en J. Haemers, ‘Protagonist of antiheld? Over sociaal kapitaal en geschiedenis’, pp. 47-49.

⁷² W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand. De Gentse stadsfinanciën op het einde van de middeleeuwen (1460-1495)*, Gent, 2007, p. 92.

⁷³ J. Haemers en W. Ryckbosch, ‘A targeted public: public services in fifteenth-century Ghent and Bruges’, *Urban History*, 37:2 (2010), pp. 203-225, in het bijzonder pp. 214-218.

economie.⁷⁴ Het onderhoud van infrastructuur en de bouw van prestigieuze gebouwen gaf een positief elan aan de stad. Bovendien zorgden grote investeringen voor extra werkgelegenheid in de bouwsector en een grotere afzetmarkt voor grondstoffen.⁷⁵ De opdrachten voor openbare werken kunnen we indelen in vier grote categorieën.⁷⁶

Als eerste waren er de openbare gebouwen die de stedelijke identiteit belichaamden. Hierbij denken we aan de schepenhuisen, het Belfort en de vleeshuizen die zeer regelmatig in de stadsrekeningen opduiken. We zien fases van intensere activiteit aan bepaalde onderdelen, kleine reparaties, maar ook enkele grotere vernieuwingen of uitbreidingen. Vervolgens zijn er de stadsomwallingen, versterkingen en bijbehorende poorten. Dit was een dure onderneming die veel geld en onderhoud kostte. Deze bouwwerken hadden een sterk militaire functie, het was een verdedigingsapparaat dat voorzien was om zich te beschermen tegen aanvallen van buitenaf. Als derde zijn er de bruggen en de vele onderhoudswerkzaamheden die deze vergen. In een waterstad als Gent waren deze essentieel als verbinding tussen de verschillende stadsdelen. Tot slot de vierde belangrijke taak was het plaveien van de straten. In de rekeningen werd dit vermeld als *kelsiede*, *cauchieden* of *caucheyweercke*. Reeds in de 14de eeuw werden de belangrijkste straten in de stadskern geplaveid.⁷⁷ In de 15de eeuw kunnen we vermoeden dat het grootste deel van de stad Gent geplaveid was. Toch vergde dit veel onderhoud. De ambachtslieden die dit karwei uitvoerden, maakten deel uit van het ambacht van de plaasteraars.⁷⁸ Deze straatverhardingen werden uitgevoerd met stenen, maar *kelsiedemakere* was een duidelijk afgelijnde beroepsgroep waarmee het ambacht van de metselaars en steenhouwers geen formele connecties had. Het is evenmin duidelijk hoe deze vaklui aan hun stenen kwamen. Mogelijks verzamelden zij alles wat aan harde stenen ter beschikking was, zwerfkeien, veldstenen en bouwafval. Vermoedelijk kaptten zij daar gelijkmatige steenblokken van om deze tot losse verharding zonder bindmiddel te kunnen leggen.⁷⁹ De *kelsiede* was ook de benaming van de belasting op het gebruik van deze geplaveide

⁷⁴ M. Boone, 'Openbare diensten en initiatieven te Gent tijdens de late middeleeuwen (14de-15de eeuw)', in: *Het openbaar initiatief van de gemeenten in België. Historische grondslagen (Ancien Régime)*, Brussel, 1984, pp. 71-114.

⁷⁵ J. Dambryne e.a., *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling*, pp. 55-56.

⁷⁶ G. Acke, *Bouwwakactiviteit en bouwvakarbeiders in de 14de eeuw te Gent*, Universiteit Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1971, deel 1, pp. 3-122. (promotor: Prof. Dr. W. Prevenier).

⁷⁷ G. Acke, *Bouwwakactiviteit en bouwvakarbeiders in de 14de eeuw te Gent*, pp. 94-122.

⁷⁸ J. Dambryne e.a., *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling van 1913*, p. 131 en J. Dambryne, 'De Gentse bouwvakambachten in sociaal-economisch perspectief (1540-1795)', p. 56.

⁷⁹ V. Cnudde, J. Dewanckele, M. De Ceukelaire, G. Everaert, P. Jacobs en M.C. Laleman (eds.), *Gent ... Steengoed!*, Gent, 2009, p. 35.

wegen. De inkomsten van deze belasting waren vrij laag en stabiel gedurende de 15de eeuw.⁸⁰

De stedelijke openbare werken kenden een zeer specifieke dynamiek. Zoals reeds in de inleiding vermeld, werd het ritme van de stedelijke openbare werken door andere motivaties ingegeven dan vorstelijke bouwcampagnes, kerkelijke initiatieven of private woningbouw. Onderstaande vaststellingen mogen dus niet veralgemeend worden voor de gehele laatmiddeleeuwse bouwactiviteit in Gent.⁸¹ Er is nauwelijks een positieve correlatie vast te stellen tussen de stedelijke openbare werken en de algemene economische conjunctuur. Economische bloei stond niet gelijk aan intense openbare werken, evenmin betekende een dalende conjunctuur een terugval. We bemerken soms zelfs de omgekeerde relatie. Zo kon in tijden van recessie het stadsbestuur via openbare werken pogingen doen om de economie uit het slop te halen.⁸² Daarnaast betekenden oorlogsperiodes vaak verhoogde uitgaven voor de openbare werken; de stadsomwallingen en poorten moesten immers versterkt, hersteld of uitgebreid worden.⁸³

Algemeen stellen we vast dat het ritme van de stedelijke openbare werken sterk gedetermineerd werd door politieke gebeurtenissen, ontwikkelingen en oorlogen.⁸⁴ Zo zijn er enkele frappante jaren waarbij we deze link sterk cijfermatig kunnen aanduiden. Zowel de late 14de eeuw, de hele 15de en eerste helft van de 16de eeuw werden gekenmerkt door de wispelturigheid van de uitgaven voor stedelijke openbare werken. De noodzaak van het moment bleek de determinerende factor.⁸⁵ De prijs van de bouwmaterialen of de loonkost van de arbeidskrachten leken van weinig invloed te zijn op de bouwconjunctuur van de stede-

⁸⁰ M. Boone, *Geld en macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*, Gent, 1990, pp. 173-174 en W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, pp. 221-222.

⁸¹ Uitgebreide studie over de concrete organisatie van middeleeuwse bouwwerken: F. Van Tyghem, *Op en om de middeleeuwse bouwwerf*, Brussel, 1951, 2 delen, 358 p. en 189 p.

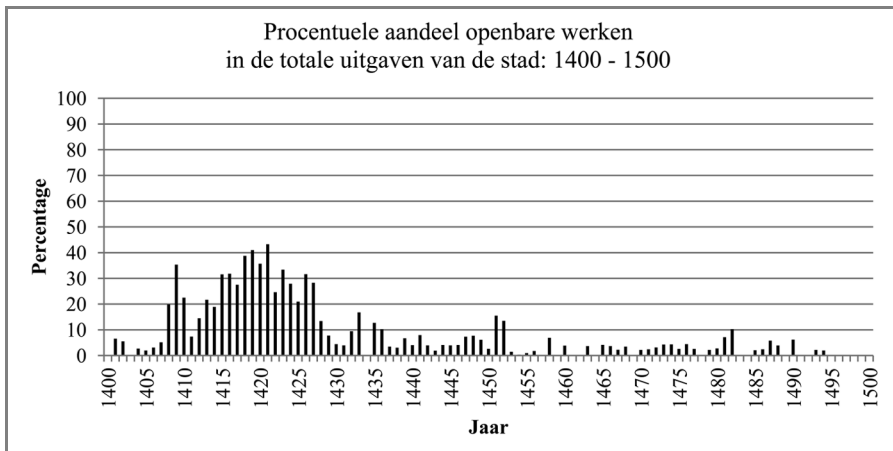
⁸² W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 94.

⁸³ J. Dambruyne e.a., *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling*, pp. 50-51.

⁸⁴ Een methodologische opmerking over de hiernavolgend genoteerde geldwaarden: in de Gentse stadsrekeningen staan de bedragen uitgedrukt in de Vlaamse groot: 1 lb. (pond) gr.VI. = 20 s. (schellingen) gr.VI. = 240 d. (denieren) gr.VI. Dit was een rekenmunt gebaseerd op een reële munt, met name de zilvermunt. Om inflatoire en deflatoire tendensen in rekening te brengen, zouden we de nominale bedragen naar zilver-equivalenten moeten omrekenen. Er zijn argumenten voor het gebruik van de omgerekende waarden, maar er zijn ook verschillende kritieken geleverd op deze methode. In deze studie houden we vast aan de nominale bedragen zoals die in de stadsrekeningen genoteerd staan. Hierover meer bij P. Spufford, *Monetary problems and policies in the Burgundian Netherlands 1433-1496*, Leiden, 1970, pp. 13-16, 141-146 en 160-163 en W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, pp. 26-28

⁸⁵ M. Boone, *Geld en macht*, pp. 100-101; J.P. Sosson, 'À propos des 'travaux publics' de quelques villes de Flandres aux XIVe et XVe siècles: impact budgétaire, importance relative et investissements, technostructures, politiques économiques', in: *Het Openbaar Initiatief*, pp. 390-391 en J. Dambruyne e.a., *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling*, p. 37.

lijke openbare werken. De lonen waren in de loop van de 15de eeuw opvallend stabiel.⁸⁶ Over de prijzen van de grondstoffen in Gent zijn we eigenlijk nauwelijks ingelicht. In Brugge stelde J.P. Sosson vast dat de prijzen redelijk stabiel bleven, hoewel stenen en kalk vanaf de jaren 1470 een grilliger patroon kenden.⁸⁷ De politieke factoren daarentegen lijken een zeer duidelijk invloed uitgeoefend te hebben. Onderstaande grafiek toont welke hap de openbare werken uit het totale budget namen voor de gehele 15de eeuw. Het jaartotaal van de stadsuitgaven is van belang om het aandeel en de relativiteit van het budget voor de openbare werken correct te kunnen interpreteren. We kiezen ervoor deze totale bedragen in de periode 1400-1500 te bestuderen om langetermijnevoluties in kaart te kunnen brengen. Algemeen lag het niveau van de bestedingen voor openbare werken in de tweede helft van de 15de eeuw veel lager dan in de eerste. In de eerste helft van de 15de eeuw was het grote budget voor openbare werken vooral toe te schrijven aan de grote bouwcampagne van het nieuwe Vleeshuis in de periode 1408-1428.⁸⁸

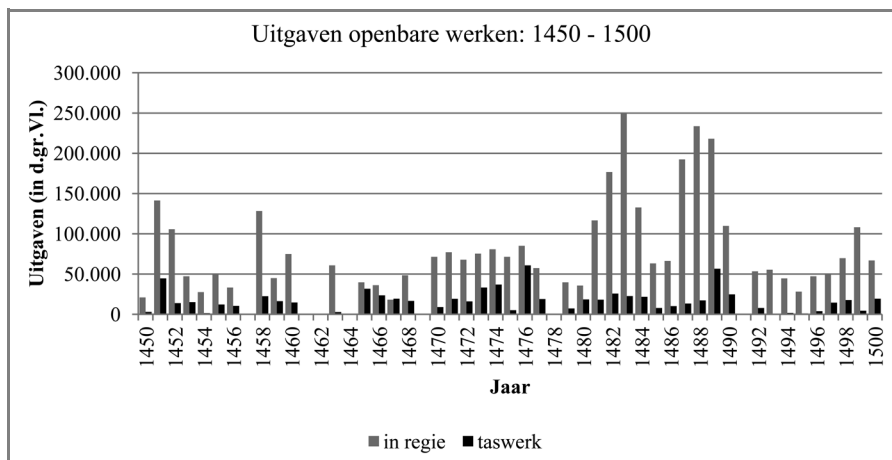
De grafiek toont het procentuele aandeel dat berekend is op het totaal van alle uitgaven (gewone en buitengewone) in de stadsrekeningen. Onder de gewone uitgaven rekenen we de bestuurlijke uitgaven (dit bevat de kosten voor wedden

⁸⁶ C. Verlinden en E. Scholliers, *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, Deel 2a (XIVe-XIXe eeuw), Gent, 1965, pp 354-427, passim.

⁸⁷ J.P. Sosson, *Les travaux publics*, pp. 115-126 (prijzen bouwmaterialen) en p. 128.

⁸⁸ M. Boone, *Geld en macht*, p. 101 en B. Baillieul en A. Duhamereeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 290-296.

en kledij, rechtsbedeling en administratie, parlementen en boden, kantoorbehoefden, prozinten, feesten en processies en aalmoezen) en de openbare werken. De openbare werken namen in deze gewone uitgaven ook een relatief groot aandeel in: in de periode 1400-1430 gemiddeld 29%, in 1431-1453 gemiddeld 12% en in 1454-1495 18%.⁸⁹ In het absolute totaal van stadsuitgaven waren de buitengewone uitgaven sterk bepalend. Hieronder verstaan we toelagen aan de vorst en militaire uitgaven. Vooral de uitgaven voor de vorst waren een deregulerende factor in de stadsrekeningen.⁹⁰ Tussen 1400 en 1430 namen de bestedingen voor de openbare werken gemiddeld 21% van de totale uitgaven in beslag. Van 1431 tot 1453 was dit gemiddeld slechts 7%. Van 1453 tot 1495 was dit nauwelijks nog 3,6%. Dit was toch wel bijzonder laag voor een stad als Gent met een aanzienlijke oppervlakte en bevolking, waar toch een behoefte aan openbare werken moet bestaan hebben. Een daling van 17% deed zich dus voor in de loop van de 15de eeuw. Als we de specifieke uitgaven voor de openbare werken in de periode 1450-1500 bekijken, bemerken we een zeer afwisselend en variabel patroon. Als we deze grafiek met de Gentse geschiedenis verbinden, zien we enkele opvallende gebeurtenissen. De stadsrekeningen lichten ons ook in over de aard van de werkzaamheden.

⁸⁹ De bedragen voor 'totaal van gewone uitgaven' zijn voor de periode 1400-1460 afkomstig uit M. Boone, *Geld en macht*, tabellen op microfiche met overzicht op p. 235 en voor de periode 1460-1495 uit W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 326. Voor jaren 1495-1500 zijn de stadsrekeningen nog niet uitgebreid onderzocht en hebben we dus geen bedrag van 'totale normale uitgaven', zodoende zijn er voor deze jaren geen procentueel aandeel van de openbare werken berekend.

⁹⁰ Over de verhouding tussen de gewone uitgaven en de buitengewone uitgaven: M. Boone, *Geld en macht*, pp. 49-52.

In het jaar 1451 en 1452 vinden we opvallend veel opdrachten voor houtbrekers in de stadsrekeningen terug; vooral uitbesteed als taswerk. Het ambacht van de houtbrekers en vierkanters stond in voor het verwerken van bomen tot hout als bouw materiaal en ze mochten daarin handel drijven.⁹¹ Deze grootschalige campagne van bomen vellen en houtverwerking hield duidelijk verband met de noodzaak aan stadsversterkingen in de jaren van de Gentse opstand. De familie De Rop kreeg erg veel taswerken toebedeeld. Jan, Jacob en Matthijs De Rop voerden verschillende opdrachten uit betreffende het kanten en vervoeren van hoeveelheden hout naar verschillende stedelijke bouwerven.⁹²

In de jaren vijftig, zestig en zeventig van de 15de eeuw zijn er weinig bijzondere bouwcampagnes te bespeuren in de stadsrekeningen. De uitgaven liggen dan ook niet bijzonder hoog. De investeringen bleven ten opzichte van de eerste helft van de 15de eeuw op een veel lager niveau hangen. Misschien is dit wel een reden van de economische verzwakking van de stad in de jaren die daarop volgden? Er waren wel vele terugkerende onderhoudswerkzaamheden aan bruggen, plaveien van de straten, stadsversterkingen en poorten, molens en aan het Belfort.

Een opvallende piek in het chronologische verloop van de openbare werken in de tweede helft van de 15de eeuw situeert zich rond de jaren 1482-1484. Vanaf 1481 werd een nieuw gebouw toegevoegd aan het schepenhuis van de keure in de Hoogpoort. Dit betrof de werkzaamheden aan de *nieuwe camere*.⁹³ Vandaag is dat het oudste nog overblijvende deel van het stadhuis. De voornaamste inkomsten en uitgaven van deze *nieuwe camere* werden genoteerd in een afzonderlijke rekening. De boekhouding van dit bouwproject werd niet verrekend in de gewone balans van de stadsrekeningen. Dankzij deze aantekeningen kunnen we het verloop van de werkzaamheden uitzonderlijk gedetailleerd volgen.⁹⁴ De werken werden aangevat in maart 1482 en beëindigd in augustus 1484. Deze chronologie lijkt ons niet toevallig. De rekening werd geopend op de dag van het overlijden van Maria van Bourgondië (27 maart 1482). Deze datum was het begin van een nieuwe opvolgingscrisis voor de Bourgondische dynastie die zou aanslepen tot 1492. Deze bouwcampagne moet zeker gezien worden in het licht van de particularistische Gentse strijd tegen de centrale Bourgondische staat. De

⁹¹ B. Baillieul en A. Duhammeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 223-226.

⁹² SAG, reeks 400, nr. 21, f°237v-239r.

⁹³ Een zeer uitgebreide beschrijving en analyse van deze bouwcampagne bij: F. Van Tyghem, *Het stadhuis van Gent. Voorgeschiedenis, bouwgeschiedenis, veranderingswerken, restauraties, beschrijving, stijlanalyse*, Brussel, 1978. Deel 1: inhoudelijke analyse van de evoluties van het stadhuis, in het bijzonder pp. 76-93 over bouw *nieuwe camere*. Deel 2: Bijlagen reeks A, transcripties stadsrekeningen, pp. 104-140.

⁹⁴ SAG, reeks 400, nr. 28, f°162r-188v en 370r-385v.

spanningen tussen Gent en Maximiliaan van Oostenrijk liepen al een tijd hoog op. De globale som die aan de ruwbouw van deze *nieuwe camere* besteed werd, bedroeg 310.179 d.gr.Vl. In de jaren daarvoor en daarna zien we in de stadsrekeningen de aanloop en afwerking van deze bouwcampagne.⁹⁵ Voor deze bouwcampagne werden er enkele bijzondere inkomsten geregistreerd. De stad zelf financierde meer dan een derde van de uitgaven. Er kwam ook een subsidie van de abt van de Sint-Baafsabdij. Een zekere Joos Van Nieuwenhuis en Jan Roegiers schonken elk respectievelijk 21 lb.gr.Vl. en 19 lb.gr.Vl. Een grote som kwam van de weduwe en erfgenamen van Pieter Boudins, zij betaalden 400 lb.gr.Vl. als boete, een zeer grote som geld, over de reden tasten we in het duister. Meester-timmerman Ogier Ympin(s)⁹⁶ en meester-metselaar en steenhouwer Lauwereins Van den Berghe⁹⁷ speelden een grote rol tijdens deze werkzaamheden, niet toevallig beiden afkomstig uit beroemde ambachtsfamilies in de bouwsector. Beiden traden zowel op als leverancier van grondstoffen en als vakman bij de werkzaamheden. Verder zien we ook een logische en chronologische afwikkeling van de werkzaamheden in de uitgaven. De koningskinderen⁹⁸ werden ingeschakeld voor de afbraakwerken, vervolgens werden er veel metselaars tewerkgesteld voor de funderingswerken, daarna zorgden houtleveranciers voor ladders en stellingen. Nadien zorgden timmerlui en metselaars voor de ruwbouw van het project. We zien vele bekende familienamen uit onze prosopografie van de ambachtse elite opduiken. In de afwerkingsfase werden verschillende dakleggers, glazeniers, schrijnwerkers, loodgieters, schilders en beeldhouwers tewerkgesteld.⁹⁹ De stad werkte vaak met vaste leveranciers van materialen en grondstoffen: zo was de vaste smid Janne Van Belle, als loodgieter was Willem de Jaghere trouw op post en Jacob Gheerolfs was de glazenier van dienst. We zien ook in de jaren daarna verschillende uitgaven in de stadsrekeningen opduiken ter verfraaiing van het interieur. Ook aan de *collatiezolder* werden werkzaamheden uitgevoerd. Deze zolder was een belangrijk onderdeel van het stadhuis: de vergadering van de grote raad of Collatie van de stad werd er gehouden, het conclaaf van kiesman-

⁹⁵ F. Van Tyghem, *Het stadhuis van Gent*, deel 1, pp. 76-93.

⁹⁶ Ogier Ympin(s) was vier jaar bestuurslid in het ambacht van de timmerlieden en bouwde daarnaast een mooie carrière uit als erfscheider in de jaren 1479 tot 1482 en 1492 tot 1512. Hij bekleedde nooit een schepenvunctie. Hij was een 'topaannemer' in het taswerk.

⁹⁷ Lauwereins Van den Berghe was in de jaren 1485 en 1486 deken van de metselaars en steenhouwers. In 1486 was hij ook schepen van gedele. Hij was nooit erfscheider.

⁹⁸ Ook wel ribauden of moerkinderen genoemd, ze stonden onder het gezag van een 'koning'. Het waren stadsarbeiders die voor verschillende taken ingezet werden.

⁹⁹ F. Van Tyghem, *Het stadhuis van Gent*, deel 1, pp. 76-93.

nen kwam er samen bij de jaarlijkse aanstelling van het nieuwe stadsbestuur en het was de locatie voor feesten, banketten en opvoeringen.¹⁰⁰

Deze link tussen bouwprojecten en stedelijke politiek was niet zo uitzonderlijk. In 1483 werden de muren van de schepenkamer beschilderd met het wapenschild van Filips de Schone. De Gentenaars achtten Filips de Schone, zoon van Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk, als rechtmatige heerser over hun gebieden. Het was een sneer aan het adres van Maximiliaan van Oostenrijk.¹⁰¹ Dergelijke publieke vertoningen gaven uiting aan het prestige en de macht van de schepenbank als centrale bestuursorgaan in de stad. De Gentse schepenen wilden zich hiermee afzetten tegen de centrale overheid, die steeds haar greep op Gent wou versterken. Vergelijkbare projecten vanuit dat opzicht waren bijvoorbeeld de aanleg van de Plaetse in Gent in de 14de eeuw¹⁰² en de bouw van het Belfort in Brugge tijdens de regeerperiode van Maria van Bourgondië.¹⁰³ De aan het stadsbestuur participerende ambachten wensten hun autonomie te onderlijnen in bouwcampagnes.

Tussen de bouwcampagne van de *nieuwe camere* aan het schepenhuis van de keure in 1481-84 en de grote vernieuwing van het stadhuis in de jaren 1516-17 zijn er nog enkele kleine werkzaamheden geregistreerd die betrekking hadden op de schepenhuisen of de aangrenzende gebouwen. In de jaren 1488-89 voerde de stad vele werken uit aan de huizen genaamd de *Langhe Hegge* en *Sint-Joris*, beiden eigendom van de stad. Gedurende een half jaar werd intensief verbouwd aan deze huizen; allerlei metsel-, timmer-, pleister-, dak- en glaswerken werden uitgevoerd. Het lijkt aannemelijk dat deze huizen verbouwd werden om er stadsdiensten in te huisvesten.¹⁰⁴ Het Gentse stadsbestuur bouwde uit noodzaak; de aanwezige ruimtes werden te klein voor de uitbreidende stedelijke administratie. De verbouwing aan het Sint-Jorishuis, gelinkt aan de schuttersgilde, kunnen we ook interpreteren in het licht van het groeiend ongenoegen tegenover Maximiliaan.¹⁰⁵

¹⁰⁰ J. Van Leeuwen, 'Didactiek in een middeleeuws stadhuis. De functie en betekenis van een Gents opschrift uit 1480', in: R. Bauer (ed.), *In de voetsporen van Jacob van Maerlant. Liber Amicorum Raf de Keyser*, Leuven, 2002, pp. 347-348.

¹⁰¹ J. Van Leeuwen, 'Het decor van een machtswissel. Ruimtegebruik bij de Gentse wetsvernieuwing in de 15de eeuw', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, LVII (2003), pp. 51-55.

¹⁰² M.C. Laleman, 'Ruimte en bebouwing in het centrum van het middeleeuwse Gent', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, LXIV (2010), pp. 36-39.

¹⁰³ J. Haemers, *For the common good*, pp. 203-206.

¹⁰⁴ F. Van Tyghem, *Het stadhuis van Gent*, deel 1, pp. 93-96.

¹⁰⁵ J. Haemers, *For the common good*, pp. 242-247.

Vanaf de jaren 1487-88 stegen de uitgaven voor de openbare werken geleidelijk. Dit is te verklaren door de herstellingen aan de stadsomwallingen en poorten voor, tijdens en na de belegering van Gent in 1488 door Maximiliaan en diens vader Frederik III, keizer van het Heilig Roomse Rijk.¹⁰⁶ In de periode 1489-91 bouwden de Gentenaars een torenversterking, het Rabot, tussen de Brugse- en Muidepoort. Het Lievekanaal vormde sinds 1251 de verbinding tussen Gent en Damme. Om het water op niveau te houden, waren er negen stuw- en keersluizen op gebouwd. Hierop bouwde men verschillende rabotten ter verdediging.¹⁰⁷ Het was een militaire constructie en overwinningsmoment na de aftocht van de keizerlijke troepen onder leiding van Maximiliaan van Oostenrijk en zijn vader. De inscripties in de stenen maken duidelijk dat de (kortstondige) overwinning van Gent levendig in de herinnering moest blijven.¹⁰⁸

Na de vrede van Cadzand in 1492 vielen de uitgaven voor de openbare werken sterk terug. Het voornaamste project in deze jaren was de bouw van de Landdijk van de Vier Ambachten. De kustgebieden van het Gentse kwartier, Axel, Hulst en Biervliet, waren gebaat bij de bouw van deze nieuwe dijk. Dit bedijkingsproject werd bijgevolg niet enkel door Gent gefinancierd, maar ook andere steden en kasselrijen droegen hun steentje bij.¹⁰⁹

4.2 *Organisatie en financiering*

Er bestonden twee manieren om de stedelijke openbare werken te laten uitvoeren. Bouwopdrachten werden ofwel via aannemerschap uitbesteed, ofwel in regie uitgevoerd. In het eerste geval spreekt men over taswerk. Daarbij kreeg een aannemer contractueel een opdracht die hij moest uitvoeren tegen een bepaald bedrag. De naam van deze bouwondernemer, een vage omschrijving van het werk en het bedrag dat hij daarvoor ontving, staat vermeld in de stadsrekeningen. Deze aannemer was dan bouwmeester voor die opdracht, het was zijn taak om deze van begin tot einde goed uit te voeren. Hij moest zelf grondstoffen, werktuigen en arbeidskrachten vanuit dit budget zien te vinden en deze tot het gewenste eindresultaat brengen. Hierop was controle door de stedelijke erfschei-

¹⁰⁶ W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 96.

¹⁰⁷ B. Baillieul en A. Duhameeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, p. 147.

¹⁰⁸ P. Claeys en J. Geerts, *Les anciennes fortifications de la ville de Gand, I. Le Rabot*, Gent, 1886, pp. 8-9.

¹⁰⁹ SAG, reeks 400, nr. 31, f°240r-247v en W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 96. Deze bouwcampagne staat in de stadsrekeningen niet genoteerd bij de hoofdstukken over de openbare werken. Ze werd apart opgetekend. Het gaat ook nog niet over de concrete uitvoering van de plannen, maar is een neerslag van de verkenningstochten van de landmeters, bodes, briefwisseling en onderhandeling tussen de kasselrijen.

ders. Het waren vaak kapitaalkrachtige meesters die de taswerken aanbesteed kregen.¹¹⁰ De contracten die hiervoor afgesloten werden, zijn voor de late middeleeuwen helaas niet bewaard gebleven. Voor de vroegmoderne periode zijn wel enkel bewaard gebleven, waarschijnlijk werden deze tijdens de late middeleeuwen op een gelijkaardige wijze opgesteld. Ze bestonden telkens uit een precieze omschrijving van het uit te voeren werk met gedetailleerde vermelding van de te gebruiken grondstoffen en bouwmaterialen.¹¹¹ Bij de openbare werken die werden uitgevoerd in regie daarentegen, vinden we een nauwkeurigere oplijsting van de verschillende deelkosten terug in de stadsrekeningen. De kost van de kleine werkzaamheden, deel uitmakend van een groter geheel, grondstoffen, transport, de verschillende ambachtslieden en andere arbeidskrachten die bij het werk betrokken waren, staan telkens afzonderlijk genoteerd.¹¹² Hierbij merken we op dat de informatie uit de Brugse stadsrekeningen vaak veel rijker is dan die uit de Gentse. In de Brugse stadsrekeningen staan bij de openbare werken ook de prijs van de basisgrondstoffen en de daglonen van de verschillende arbeiders vermeld.¹¹³ Dat is voor de Gentse stadsrekeningen niet het geval.

De aanbesteding van een taswerk kon gebeuren op twee wijzen.¹¹⁴ Als eerste per publiekelijk opbod of afroeping: wie het laagste bedrag bood, kreeg het taswerk toegewezen. Dit geschiedde meestal met een kaarsbranding: aannemers konden hun prijs indienen, tot aan het moment dat de tweede kaars was uitgedoofd. Diegene die het laagste bod had ingediend, werd aannemer van het werk. De stad probeerde op die manier een zo laag mogelijke prijs te bedingen. Het spreekt voor zich dat vooral kapitaalkrachtige meesters aan een lager tarief het werk konden uitvoeren. Deze aanbestedingen per opbod speelden dus in het voordeel van rijke bouwondernemers. Deze praktijk van de toewijzing van het taswerk vertoont een sterke gelijkenis met de aanbesteding van de pachten van de indirecte belastingen, waarbij de stad de prijs steeds naar beneden probeerde te halen.¹¹⁵ De toewijzing van een taswerk kon ook via een onderhandse aanbesteding verlopen: de stad wijst hierbij zelf iemand aan om de taak uit te voeren omdat zij vertrouwen in die aannemer stelde. Dit was vaak een mooie gelegenheid om opdrachten te geven aan kennissen of loyale ambachtslui. Beide systemen gaven dus aanleiding tot misbruik en corruptie. Familierelaties, politieke

¹¹⁰ M. Boone, *Geld en macht*, p. 103 en J.P. Sosson, *Les travaux publics*, pp. 189-201 en p. 193.

¹¹¹ B. Baillieul en A. Duhameeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, p. 189.

¹¹² B. Baillieul en A. Duhameeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 170-172.

¹¹³ J.P. Sosson, *Les travaux publics*, pp. 115-122 en 225-260, passim.

¹¹⁴ J. Dambryne e.a., *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling*, pp. 50-51.

¹¹⁵ M. Boone, *Geld en macht*, pp. 101-103 en W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, pp. 132-135.

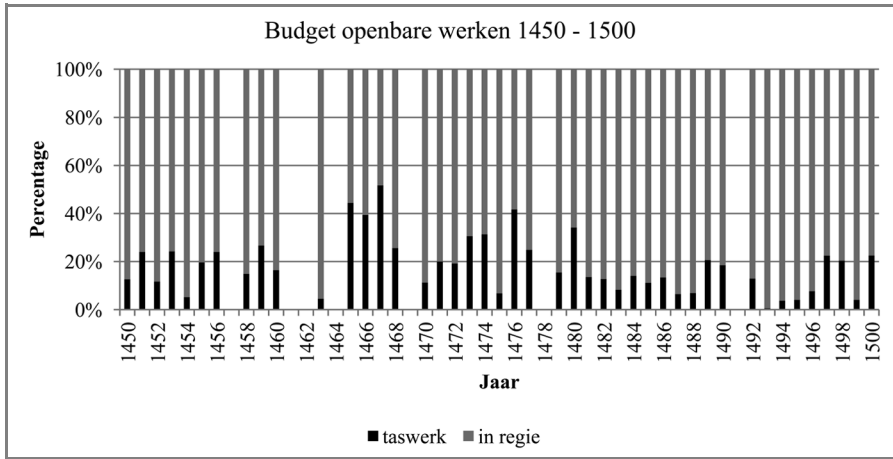
netwerken en steekpenningen waren vaak doorslaggevender dan technische vakbekwaamheid.¹¹⁶ Het zijn de ambachtsmeesters met voldoende financiële draagkracht en een uitgebreid sociaal netwerk binnen de stad die lucratieve openbare werken aanbesteed kregen. De aannemer moest immers in staat zijn om de onkosten van materiaal voor te schieten aangezien de stad slechts in contractueel vastgelegde schijven terugbetaalde. Ook in Brugge bleken de financiële reserves een doorslaggevende factor te zijn.¹¹⁷ Hun bindingen met het milieu waarbinnen de politieke beslissingen genomen werden tot het uitvoeren van de werken, maakten wel degelijk een verschil.

De verhouding tussen de budgetten voor het taswerk en de werken in regie kon sterk fluctueren. De gemiddelde verhouding in de periode 1450-1500 bedroeg 18% taswerk en 82% van de werken werden uitgevoerd in regie.¹¹⁸ Het procentuele aandeel van het taswerk kon hevig schommelen, gaande van een maximum van 51,7% in 1467 tot een minimum van 0,5% in 1493. In het jaar 1493 werden praktisch alle werken in regie uitgevoerd. Maar er zijn ook enkele jaren waar ze beiden ongeveer de helft van het budget innamen, bijvoorbeeld in 1467. Verder was er geen strikte taakafbakening welke werken in taswerk of in regie werden volbracht. Zowel nieuwe projecten, kleine herstellingen, ruwbouw of eerder afwerking en het leveren van grondstoffen konden op beide wijzen uitgevoerd worden. Wat wel opvalt is de terugval van het aandeel van het taswerk, precies tijdens de jaren van hoge uitgaven voor openbare werken. M. Boone stelde dit vast voor de jaren 1415-1428. In de jaren 1482-1484 is een gelijkwaardige tendens te bespeuren. Tussen 1460 en 1470 was het aandeel van het taswerk iets hoger dan vanaf 1480 het geval was. In Brugge nam het taswerk gemiddeld de helft van het budget voor openbare werken in; heel wat meer dan in Gent. In de periode 1388-1410 bedroeg het aandeel taswerken in Brugge minimum 9,5% (in 1409-10) en maximum 71,5% (in 1400-01).¹¹⁹

¹¹⁶ J. Dambruyne e.a., *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling*, pp. 50-51.

¹¹⁷ J.P. Sosson, *Les travaux publics*, pp. 189-201 en p. 193.

¹¹⁸ SAG, reeks 400, nr. 17-35 voor de periode 1450-1500.

Het was voor de stad vaak moeilijk de financiering rond te krijgen. Vele bouwprojecten sleepten dan ook erg lang aan. Er gaapte regelmatig een kloof tussen de aspiraties van de stad en haar reële financiële mogelijkheden.¹²⁰ Waarvan was het geld dat aan de stedelijke openbare werken besteed werd afkomstig? Welke beschikbare fondsen werden ingezet om welke bouwcampagnes te realiseren? Voor de stedelijke openbare werken werd hier en daar achterhaald welke financiële middelen aangewend werden om bepaalde bouwprojecten te realiseren.¹²¹ In de eerste plaats haalde de stad haar inkomsten uit allerlei soorten belastingen. Het ongeld of assize was een indirecte belasting die geheven werd op productie, invoer en verkoop. Het was een belangrijke bron van inkomsten voor de stad en werd deels in bouwprojecten geïnvesteerd.¹²² Daarnaast waren er ook stedelijke boetes die omgezet werden in hoeveelheden bouw materiaal. Misdrijven konden bestraft worden met een in bouwmaterialen uitgedrukte boete. Het oude gebruik om de opbrengst uit de rechterlijke macht van de stadsmagistraat aan te wenden voor de aanleg en het onderhoud van de stadsversterkingen, ging terug tot in de 12de eeuw. Twee voorbeelden hiervan duiken op in 1482 bij de bouw van de *nieuwe camere* aan het schepenhuis. De Sint-Baafsabdij had jarenlang wijn verkocht zonder de verschuldigde stedelijke accijnzen te betalen. Ze werd aangemaand tot het betalen van een boete van

¹¹⁹ J.P. Sosson, *Les travaux publics*, p. 171.

¹²⁰ M. Boone, *Geld en macht*, pp. 100-101.

¹²¹ B. Baillieul en A. Duhameeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 172-174.

¹²² W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 127 e.v.

150 lb.gr.VI.¹²³ De boete kreeg het karakter van een overeenkomst doordat de abdij nog acht aanvullende jaren vrijstelling van wijnaccijnzen verkreeg. Met dit bedrag werd een steenhouwer uit Vlierzele vergoed en kalk aangekocht. De rekening ervan werd door de abdij betaald. Ook de weduwe en erfgenamen van Pieter Boudins die *by vonnesse van scepenen inne ghewyst ende ghecondempneert waren* tot een boete van 400 lb.gr.VI., droegen op die manier hun steentje bij.¹²⁴ Als derde pijler inzake financiering van bouwprojecten, deed de stad soms beroep op omwonenden. Door de beperkte financiële mogelijkheden van de stad, was het niet uitzonderlijk dat gemeenschappen of zelfs gewone burgers aangemaand werden om te delen in de kosten. Zeker als zij belang hadden bij de uitvoering van bepaalde openbare werken, zoals het plaveien van de straten en het onderhouden of herstellen van bruggen. Buurtschappen konden ook autonoom een aannemer onder de arm nemen om een bepaalde bouwopdracht uit te voeren.¹²⁵ In 1478 richtten de omwonenden van de Minnemeers zelf een verzoek aan de schepenen van de Keure om hun buurt te mogen saneren. De schepenen keurden het plan goed, maar investeerden op geen enkele wijze in de uitvoering ervan.¹²⁶ Op het gebruik van geplaveide straten werd ook een belasting geheven, genaamd de *kelsiede*. Deze inkomsten konden de hoge uitgaven voor de straatverharding enigszins drukken.¹²⁷ Ten slotte konden ook giften een welkome aanvulling zijn op het beperkte budget van de stad. In 1482 schonk de Sint-Baafsabdij een partij hout uit haar bossen te Gijzenzele om te verwerken in de bouw van de *nieuwe camere* aan het stadhuis.¹²⁸

4.3 Taswerk

In onderstaande grafiek zien we de verdeling van het budget van de taswerken in de periode 1450-1500. De timmerlieden (TI) nemen het grootste aandeel voor zich, namelijk 25%. Vervolgens duiken ook de pachters van de Lieve (LV) regelmatig op als aannemers van taswerk, goed voor 20% van het budget. Vervolgens zijn er de metselaars en steenhouwers (ME) voor 14%. De *cauchyweercke* (CA), de kelsiede of het plaveien van de straten was ook regelmatig aanbesteed taswerk.

¹²³ Uitgebreide bespreking van deze bouwcampagne: zie bij F. Van Tyghem, *Het stadhuis van Gent*, deel 1, pp. 82-83 en deel 2, pp. 116-117. SAG, reeks 400, nr. 28, f°171v.

¹²⁴ F. Van Tyghem, *Het stadhuis van Gent*, deel 1, p. 79 en p. 82 en deel 2, p. 109. SAG, reeks 400, nr. 28, f°163r-v.

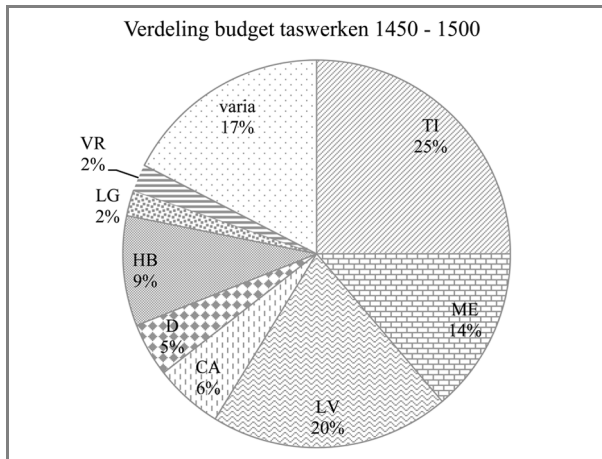
¹²⁵ M. Boone, *Geld en macht*, p. 107.

¹²⁶ SAG, reeks 93, nr. LL, f°249v-251v (8 augustus 1478).

¹²⁷ W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, pp. 221-222 en M. Boone, *Geld en macht*, pp. 173-174.

¹²⁸ F. Van Tyghem, *Het stadhuis van Gent*, deel 1, pp. 84-85 en deel 2, p. 119.

Daarnaast hebben we nog de houtbrekers (HB), dakdekkers (D, hieronder zijn zowel schaliedekkers, ticheldekkers als strodekkers thuisgebracht), loodgieters (LG) en vervoerskosten van de *wagheneer van vrachten* (VR). In de rubriek varia hebben we zowel de verwaarloosbaar kleine rubrieken als de niet thuisgebrachte namen geklasseerd.¹²⁹

Een prosopografische analyse van de aannemers van de taswerken geeft ons meer inzicht in de aard en structuur van een groot aandeel van de organisatie van de stedelijke openbare werken. Als we het aantal aannemers oplijsten die taswerken voor hun rekening namen, zien we een grote concentratie aan de top. Als we deze gegevens naast de prosopografie van de ambachtsbesturen van de timmerlieden en metselaars leggen, zien we enkele opvallende parallellen. De tweede helft van de 15de eeuw vertoont een gelijkaardige – maar minder uitgesproken – tendens als de voorgaande periode. M. Boone stelde voor de periode 1408-1455 vast dat een beperkte top van individuen (7% van de aannemers) bijna twee der-

¹²⁹ Zo was het aandeel (zowel qua aantal opdrachten als budgetmatig) van de smeden, glazeniers, molenaars, engienmeesters en zagers in de taswerken zo miniem, dat ze niet apart in de grafiek vermeld staan. Het zijn beroeps categorieën die bij de openbare werken in regie wel vele taken op zich namen. Er is een relatief kleine groep namen die in de stadsrekeningen genoteerd staan bij de taswerken, die we niet kunnen identificeren. Aangezien vaak louter de plaats staat aangeduid waar deze aannemers een opdracht moesten uitvoeren, kunnen we niet achterhalen tot welk ambacht zij behoorden. Dit levert enige moeilijkheden op bij de interpretatie van deze gegevens. Het is niet onmogelijk dat deze aannemers timmerlieden of metselaars waren wiens naam ons niet bekend voorkomt omdat ze niet in de ambachtsregisters genoteerd staan. De kans op deze resultaat afwijking is eerder klein, daar er weinig dezelfde namen in de rubriek 'varia' voorkwamen.

den van de taswerken op zich namen. Daarbij onderscheidde hij 15 verschillende personen waarvan 8 metselaars, 3 timmerlieden, 1 houtbreker, 1 vermoedelijke schaliedekker en 2 onbepaalde individuen.¹³⁰ De dominantie van metselaars en timmerlieden is weinig verbazingwekkend. Voor de tweede helft van de 15de eeuw is de concentratie iets minder uitgesproken. Bij de analyse van de taswerken over de periode 1450-1500 hebben we minstens 216 namen kunnen onderscheiden. Er was echter een bovenlaag van 6 personen (2,8%) die een vierde van het budget van de taswerken op zich namen. De vijftien 'topaannemers' tussen 1450 en 1500 waren in volgorde van belangrijkheid Ghiselbrecht Van der Schuere (LV), Jacop De Zaghere (LV), Jan Ympin(s) (TI), Ogier Ympin(s) (TI), Gillis Van Waesberghe (ME), Jan Van den Wincle (LV), Hector Huugs (TI), Janne Van Mechelen (horlogemaker), Pieter De Costere (LV), Janne De Wevere (LV), Janne De Rop (HB), Heynderic Van den Dycke (VR), Janne De Meyere (ME), Janne Van der Haghe (TI), en Reynier Schellinc (TI).¹³¹ De helft van de taswerken in gehele periode 1450-1500 werden opgenomen door 26 verschillende personen (12% van alle aannemers). Opvallend is ook het kleinere aandeel van de metselaars ten opzichte van de voorgaande periode. De echt grote budgetten werden binnengehaald door de pachters van de Lieve en de timmerlieden in de tweede helft van de 15de eeuw. Onder de 'topaannemers' (de eerste 15) zijn slechts twee metselaars terug te vinden. De extreme concentratie van taswerken bij enkele aannemers blijkt sterk te zijn afgezwakt ten opzichte van de voorgaande periode. Een sluitende verklaring hiervoor hebben we niet. De bouwconjunctuur in de tweede helft van de 15de eeuw was ongunstiger dan in de eerste helft, maar dat is an sich geen verklaring voor de meer 'democratische' verdeling van het taswerk.¹³²

Ongeveer 25% van het budget door taswerk werd besteed aan aannemers die zelf als hoofdberoep timmerman waren. Dit tegenover slechts 14% van het budget dat door metselaars werd ingenomen. Bij de verdeling van de openbare wer-

¹³⁰ M. Boone, *Geld en macht*, p. 103.

¹³¹ LV = pachters van de Lieve die optraden als aannemer van taswerk, TI = timmerman, HB = houtbreker, ME = metselaar of steenhouwer, VR = vrachten (transportkosten).

¹³² Hierbij ook een methodologische opmerking: het is een beetje artificieel om enkel de opdrachten van de aannemers in de periode 1450-1500 te bestuderen. Zo zien we bijvoorbeeld Olivier Portier in de jaren 1450 nauwelijks nog taswerk uitvoeren, terwijl hij in de decennia daarvoor bijzonder actief was. Hij was een bijzonder grote aannemer van taswerk, maar onze registratie startte pas bij 1450; de jaren waarna hij slechts enkele kleine opdrachten meer uitvoerde. Hetzelfde fenomeen doet zich waarschijnlijk voor naar het einde van de 15de eeuw: daar waren wellicht aannemers actief die ook aan het begin van de 16de eeuw grote opdrachten uitvoerden. Het was praktisch niet mogelijk om ook al die opdrachten te registreren. De tijdsafbakening speelt ons parten bij een correcte en volledige statistische analyse van deze aannemers van taswerken, hierdoor kan een kleine vertekening van de resultaten opduiken.

ken in regie namen de timmerlieden en metselaars een meer evenwaardig aandeel in. Bij de timmerlieden traden vooral Jan Ympin(s) en Ogier Ympin(s) op de voorgrond. Zij namen elk respectievelijk 3,2% en 2,5% van het budget van het taswerk over de gehele periode 1450-1500 op zich. Deze telgen uit een beroemd timmerliedengeslacht slaagden er duidelijk in hun familienaam economisch aan te wenden. Ogier Ympin(s) trad meermaals gelijktijdig op als erfscheider en aanemer van taswerk.¹³³ Deze cumulatie en rechtstreekse belangenvermenging vormden blijkbaar geen bezwaar. De timmerliedenfamilie Ympin gaat in totaal met 52.847 d.gr.Vl. van het budget van de taswerken in de periode 1450-1500 aan de haal. De timmermannen Hector Huugs en Reynier Scellinc vormen eigenlijk uitzonderingen in deze lijst. Zij beantwoorden niet aan het beeld van de machtige ambachtslieden die taswerken binnenhalen. Hector Huugs was gezworene in 1456 en 1459 in het ambacht van de timmerlieden. Hij had verder geen familie binnen het ambacht, was nooit erfscheider en bekleedde nooit een politiek mandaat. In totaal voert hij vijf taswerken uit in de jaren 1466 en 1471 voor een bedrag van 16.280 d.gr.Vl.¹³⁴ Ook Reynier Scellinc was een vrij onbeduidende timmerman binnen het ambachtsbestuur. Hij had geen familieleden binnen het ambachtsbestuur en bekleedde ‘slechts’ drie maal de functie van gezworene in 1467, 1489 en 1496. Hij was ook nooit erfscheider. Toch kreeg hij in 1482 en 1489 drie taswerken aanbesteed voor een totaal van 9.564 d.gr.Vl.¹³⁵ Waarom het stadsbestuur deze twee timmerlieden uitkoos voor taswerken is ons niet duidelijk.

Bij de metselaars en steenhouwersnamen vooral Gillis Van Waesberghe¹³⁶ en Loy Van den Berghe¹³⁷ taswerken op. Beiden niet toevallig individuen met een uitgebreide ambachtscarrière en ook erfscheiders. Gillis Van Waesberghe voerde in de jaren 1497, 1498, 1500 hij drie opdrachten uit, goed voor een totaal van 18.360 d.gr.Vl. (2,4% van het totale budget taswerken 1450-1500).¹³⁸ Loy Van den Berghe voerde het grootste aantal taswerken uit. Hij voerde in de jaren 1451, 1452, 1459, 1460, 1465, 1468 tien taswerken uit voor een totaal van

¹³³ Ogier Ympin(s) was gezworene in 1471 en 1480 en deken in 1505 en 1515 in het ambacht van de timmerlieden. Hij bekleedde de functie erfscheider in de periodes 1479-1482 en 1492-1512. De taswerken die hij op zich nam: SAG, reeks 400, nr. 27, f°258r; nr. 31, f°99r-v, 100r en 360v; nr. 32, f°208r; nr. 33, f°189r-v en nr. 34, f°82r-v en 97v.

¹³⁴ SAG, reeks 400, nr. 21, f°159r en nr. 23, f°109r.

¹³⁵ SAG, reeks 400, nr. 28, f°151r en nr. 30, f°240r.

¹³⁶ Gillis Van Waesberghe was gezworene in de jaren 1475, 1488, 1492 en 1529 en deken van het metselaarsambacht in 1494, 1495, 1496, 1510. Hij was onafgebroken erfscheider van 1496 tot en met 1512.

¹³⁷ Loy Van den Berghe was gezworene van de metselaars in 1441 en deken in 1463 en 1478. Hij was erfscheider in de jaren 1475, 1476 en 1477.

¹³⁸ SAG, reeks 400, nr. 33, f°189v; nr. 34, f°82v en nr. 35, f°97v.

9.431 d.gr.VI.¹³⁹ De steenhouwer Jan De Meyere slaagde erin in het jaar 1489 één groot taswerk binnen te halen ter waarde van 11.724 d.gr.VI., het betreft hier de levering van diverse witte stenen.¹⁴⁰

Zeer opvallend inzake de verdeling van de taswerken is het aandeel dat opgenomen werd door pachters van de Lieve. De Lieve was het kanaal dat gegraven werd als verbinding van Gent met de Zwinmonding, concreet was dit de haven van Damme. Dit was reeds in 1251 gebeurd. Aan het begin van de 15de eeuw stelde het stadsbestuur enkele ordonnanties op waarin beslist werd dat het onderhoud en beheer van dit kanaal verpacht werd.¹⁴¹ De pachtprijs die de stad stelde was relatief laag en de pachters mochten per schip dat op het kanaal passeerde tol heffen. In ruil daarvoor moesten zij instaan voor het onderhoud van het spui te Damme en de Lieve en herstellingen voor hun rekening laten uitvoeren. In de stadsrekeningen zien we nochtans dat de stad enkele keren zelf de kosten van de herstellingen aan de rabotten of onderhoud van de Lieve op zich neemt. Het gaat hierbij om grote bedragen. Zo zien we Jacop De Zaghere¹⁴², Ghiselbrecht Van der Schuere¹⁴³, Janne De Wevere¹⁴⁴, Pieter De Costere¹⁴⁵ en Janne Van den Wincle¹⁴⁶ in de stadsrekeningen genoteerd staan als aannemer van taswerken, hoewel zij zelf zeker geen bouwlieden waren. De pachters van de Lieve konden dus optreden als aannemer van taswerk van de onderhoudswerkzaamheden, die ze in feite zelf moesten bekostigen. Vermoedelijk zochten deze pachters dan zelf naar geschikte bouwvaklieden die de noodzakelijke werkzaamheden aan het kanaal, de rabotten of het spui te Damme zouden uitvoeren. De reden waarom de stad deze financiële kost op zich neemt, kunnen we niet met

¹³⁹ SAG, reeks 400, nr. 17, f°333r-v; nr. 19, f°323r en 410r-v; nr. 21, f°75r-v en nr. 22, f°99v.

¹⁴⁰ SAG, reeks 400, nr. 30, f°241r.

¹⁴¹ J. Decavele en R. De Herdt, *Gent op de wateren en naar de zee*, Antwerpen, 1976, pp. 35-49.

¹⁴² SAG, reeks 400, nr. 19, f°136r en 323r. In de jaren 1458-59 en 1459-60 betaalde de stad Jacop De Zaghere drie taswerken uit voor een totaal van 28.753 d.gr.VI. Het betrof gewone *reparacien ende weercke*, geen bijzondere projecten.

¹⁴³ SAG, reeks 400, nr. 23, f°345r; nr. 24, f°118r; nr. 25, f°63v en 177v; nr. 26, f°136r. In de jaren 1473-74, 1474-75, 1476-77 en 1477-78 betaalde de stad Ghiselbrecht Van der Schuere vijf taswerken uit voor een totaal van 74.727 d.gr.VI. Ghiselbrecht Van der Schuere blijkt een goudsmid te zijn geweest (databank Blockmans, Boone en Schoups) en was vermoedelijk een erg kapitaalkrachtige ambachtsmeester die wel interesse had in de inkomsten uit de Lieve. Ghiselbrecht Van der Schuere is hiermee dé topaannemer van de tweede helft van de 15de eeuw, hij laat alle anderen ver achter zich.

¹⁴⁴ SAG, reeks 400, nr. 28, f°151r, 152r en 356r. In de jaren 1482-83 en 1483-84 betaalde de stad Janne De Wevere drie taswerken uit voor een totaal van 14.296 d.gr.VI.

¹⁴⁵ SAG, reeks 400, nr. 29, f°115r en 243r; nr.30, f°240r en 370r. In de jaren 1485-86, 1486-87, 1489-90 en 1490-91 betaalde de stad Pieter De Costere zes taswerken uit voor een totaal van 15.183 d.gr.VI.

¹⁴⁶ SAG, reeks 400, nr. 23, f°223v; nr. 29, f°115r en f°295v; nr. 30, f°106v. In de jaren 1472-73, 1485-86, 1487-88, 1488-89 voerde Janne Van den Wincle vier taswerken uit voor een totaal bedrag van 14.465 d.gr.VI.

volledige zekerheid achterhalen. We weten wel dat de stad zich in de eerste helft van de 15de eeuw al meerdere malen bezorgd toonde over de kwaliteit van de Lieve.¹⁴⁷ Ze probeerde de pachters van de Lieve aan te zetten tot goed beheer van het kanaal. De pachtsommen waren relatief laag zodat pachters voldoende financiële reserves overhielden om het onderhoud van de Lieve ernstig te kunnen opvatten. Uit de stadsrekeningen in de tweede helft van de 15de eeuw blijkt dus dat de stad daar bovenop zelfs voor een deel tegemoet wilde komen in de financiële last die deze onderhouds- en herstellingswerkzaamheden vergden. De kwaliteit van de Lieve was immers erg belangrijk voor de toegankelijkheid en handel van Gent.¹⁴⁸

4.4 In regie

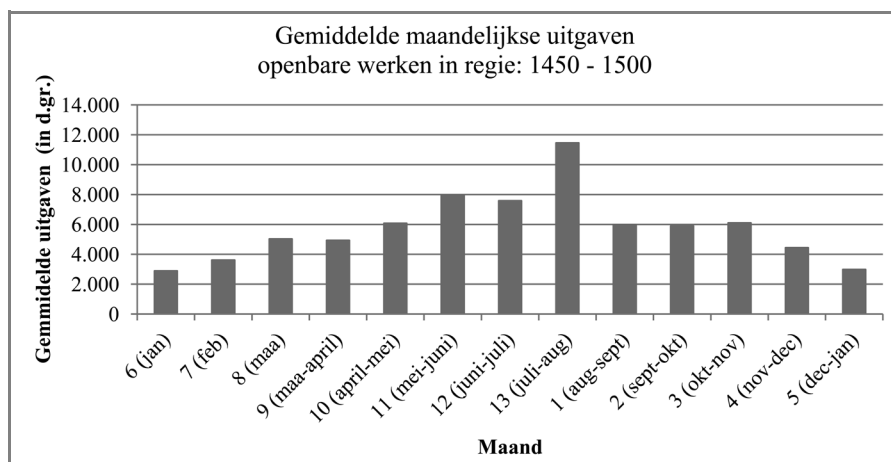
De openbare werken in regie werden in de stadsrekeningen telkens per maand genoteerd. Daarbij werd gerekend met dertien maanden per jaar, elk bestaande uit precies vier weken (wat in totaal 364 dagen oplevert).¹⁴⁹ De uitgaven voor de openbare werken in regie vertoonden duidelijk seizoensschommelingen. De wintermaanden, december tot februari, tonen cijfers de laagste budgetten. In de lente en zomer gaan ze in stijgende lijn. De piek bevindt zich in juli-augustus; de dertiende maand van het schepenjaar. Dit staat in groot contrast met de uitgaven van de eerste maand van een schepenjaar; de maand augustus-september. We kunnen vermoeden dat de jaarlijkse vernieuwing van de schepenbanken op 15 augustus van invloed was op de bestedingen voor de openbare werken in regie. Trachtte de aan de macht zijnde schepenbank nog zoveel mogelijk werkzaamheden te laten uitvoeren in het aflopende schepenjaar? En sprong het nieuwe stadsbestuur zuinig om met de financiële middelen aan het begin van het schepenjaar? Of waren gewoon de weersomstandigheden in augustus-september minder gunstig dan in juli-augustus?¹⁵⁰

¹⁴⁷ M. Boone, *Geld en macht*, pp. 174-179.

¹⁴⁸ J. Decavele en R. De Herdt, *Gent op de wateren en naar de zee*, pp. 36-49.

¹⁴⁹ Dit betekent dat de maanden van een schepenjaar ruwweg als volgt ingedeeld werden: 15 augustus-11 september; 12 september-10 oktober; 11 oktober-8 november; 9 november-7 december; 8 december-4 januari; 5 januari-1 februari; 2 februari-29 februari; 1 maart-28 maart; 29 maart-25 april; 26 april-23 mei; 24 mei-20 juni; 21 juni-17 juli en 18 juli-14 augustus.

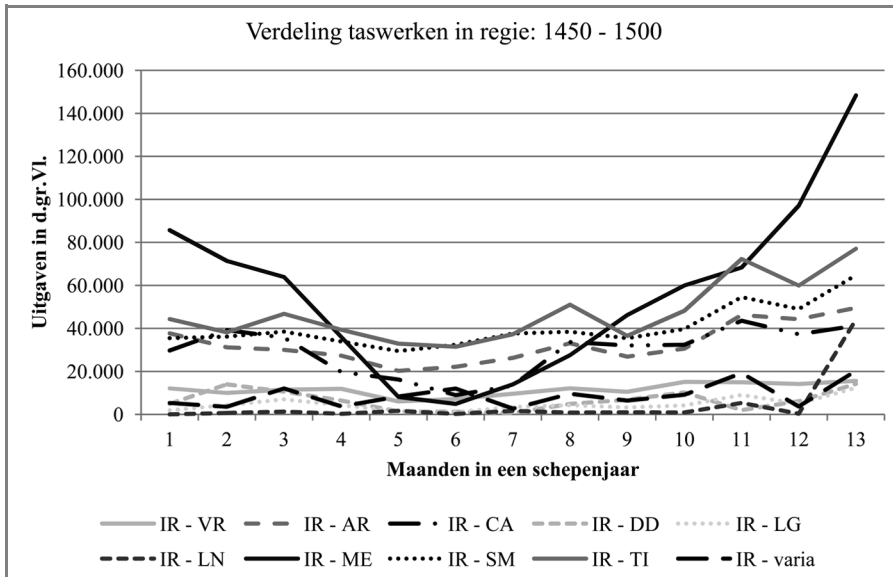
¹⁵⁰ W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 98.

We moeten ook rekening houden met de verschillen tussen winter- en zomerlo-
nen die in deze cijfers weerspiegeld zijn. Dit zou echter impliceren dat deze gra-
fiek niet noodzakelijk veel zeggen over de mate van bouwactiviteit zelf. Het is
interessant om de kosten van de verschillende ambachten te onderscheiden en
hun activiteit te meten in de verschillende maanden van het schepenjaar. In de
eerste plaats stellen we vast dat het voornamelijk de metselaars zijn wiens arbeid
sterk seizoensgebonden was. Hun bouwactiviteiten kenden in de winterperiode
een diep dal. Deze inactiviteit haalden ze in de zomermaanden in. Het contrast
tussen de eerste en de dertiende maand van het schepenjaar blijft evenwel groot
voor de werkzaamheden van de metselaars. In tegenstelling tot de andere bouw-
vakambachten was er voor de metselaars weinig alternatief werk in de koude
wintermaanden aangezien zij vooral buiten aan het werk waren. De loods waarin
steenhouwers aan het werk zijn, speelde voor hen gedeeltelijk in op de feitelijke
werkloosheid omwille van weersomstandigheden. In de loods konden steenhou-
wers in slechter en kouder weer aan de slag blijven.¹⁵¹ Ook de dakwerkers en
kelsiedemakers kenden een dip in de wintermaanden. Voor de andere ambach-
ten is het verschil tussen zomer en winter veel minder uitgesproken, zo blijft de
activiteit van de timmerlieden en smeden eerder constant. Zij hadden namelijk
ook veel binnenwerk.¹⁵²

¹⁵¹ Voor meer informatie over het functioneren van de middeleeuwse bouwloods: F. Van Tyghem, *Op en om de middeleeuwse bouwwerf*, deel 1, pp. 174-192.

¹⁵² De cijfers in onderstaande grafiek zijn de absolute bedragen over de periode 1450-1500 per ambacht.

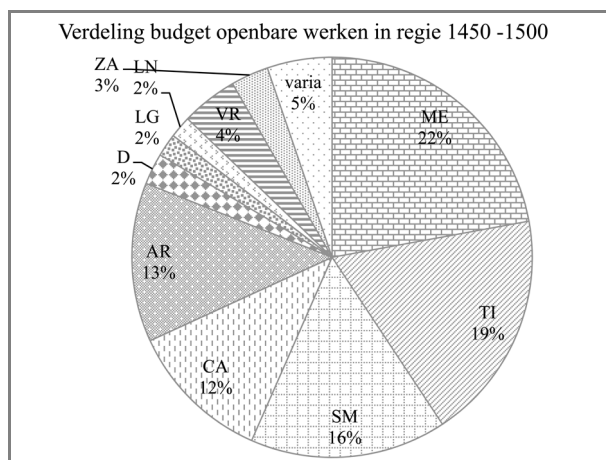

In de dertiende maand van het schepenjaar zijn wel enkele bijzondere kosten terug te vinden die in de andere maanden nauwelijks voorkwamen. In de dertiende maand werd er stevast beroep gedaan op leveranciers van *coorden*, *basten* en *lijnen*. Het is opvallend dat deze beroepsgroep in de andere maanden eigenlijk niet actief was in de stedelijke openbare werken. Waarom men deze aankopen uitstelde en specifiek jaarlijks in de dertiende maand deed, is niet duidelijk. Vaste lijndraaiers waarop de stad beroep deed waren Vincent Van Cemseke, Janne Baers, Pieter Vaillant, Janne Van den Damme, Michiel Van der Straeten en Jacop en Jan Heys.¹⁵³

Als we de budgetten en het aantal opdrachten voor de openbare werken in regie globaal overschouwen voor de periode 1450 tot 1500, en we delen deze in per ambacht dat ze uitvoerde, komen we tot enkele interessante vaststellingen. De twee grootste bouwvakambachten stonden in voor een aanzienlijk deel van de openbare werken. De metselaars (ME) en timmerlieden (TI) namen respectievelijk 22% en 19% van de openbare werken in regie voor hun rekening. Vervolgens waren ook de smeden (SM) een cruciaal ambacht voor de werkzaamheden op stedelijke bouwerven, zij namen 16% in. De stedelijke arbeiders of

¹⁵³ Gegevens uit SAG, reeks 400, nr. 17-35. Deze namen zijn in de database Blockmans, Boone en Schoups ook allen geïdentificeerd als lijndraaiers.

koningskinderen (AR) gingen met 13% van het budget aan de haal. Daarna volgde het plaveien van de straten (CA), vrachten en transportkosten (VR), zagers (ZA), dakwerkers (D), loodgieters (LG) en lijndraaiers (LN). In de rubriek varia zijn de houtbrekers, glazeniers, molenaars, plaasteraars, schilders, schippers en schipmakers, leveranciers van kalk, zavel en zand en de engienmeesters ondergebracht. Omdat deze ambachten en bouwlieden een te klein aandeel vertegenwoordigden in het totale budget, werden zij niet afzonderlijk genoteerd.

De relatief sterke aanwezigheid van houtbrekers bij de taswerken staat in schril contrast met hun quasi afwezigheid bij de openbare werken in regie. Het vellen en verhandelen van bomen was blijkbaar een opdracht die zich leende tot aanbestedingen als taswerk. Een ander opvallend verschil zijn de smeden. Smeden waren onontbeerlijk op bouwervven, maar kregen geen taswerken toebedeeld. Het was een ambacht met groot prestige en belang, maar het stadsbestuur vond hen blijkbaar niet geschikt als aannemer voor een bouwproject, daarvoor deden ze liever beroep op een meer basisbouwvakambacht zoals dat van de timmerlieden. Eigen aan de openbare werken in regie is dat de deelkosten per project meer afzonderlijk genoteerd staan: de kost van de stedelijke arbeiders staat bijna maandelijks apart vermeld: *Item den cost van sconincxkinderen ende andere arbeyters (soms ook handweercers) ghewrocht hebbende ter diverssche plaetssen*, soms met gedetailleerdere plaatsaanduidingen. Deze arbeidskost bedroeg 13% bij de openbare werken in regie. Bij de taswerken staat deze uitgavenpost nooit apart vermeld, daar zit deze in het globale bedrag vevat dat aan de aannemer werd

betaald, die op zijn beurt het loon van de geschoolde en ongeschoolde vaklieden moest uitbetalen. Deze 13% is dus een zeer relatief cijfer en geeft geen enkele indicatie over het werkelijke aandeel van arbeidskosten in de stedelijke openbare werken. J.P. Sosson stelde voor Brugge vast dat ongeveer 30 à 50% van het budget van de stedelijke openbare werken naar de aankoop en het vervoer van ruwe materialen en grondstoffen ging. De kost van de arbeid, zowel van de ambachtslieden als ongeschoolden, nam 50 tot 70% van het budget in.¹⁵⁴ Dat lijkt ons ook voor Gent een aannemelijk cijfer.

5. Corruptie, macht en geld

De stedelijke openbare werken waren een sector waar heel wat financiële middelen bij betrokken waren. In de ambachtsbesturen ontwikkelde zich een goed bemiddelde toplaag. Het bekleden van deze functies, bracht hen in contact met de stedelijke politiek; daar waar de beslissingen genomen werden omtrent nieuwe bouwcampagnes en kwaliteitsvoorschriften. Voor een ambachtsman met ambitie lagen hier heel wat kansen om interessante connecties op te bouwen. We onderscheiden verschillende vormen van corruptie. Als eerste zien we een zekere vergroeiing of versmelting van elites opduiken bij de toewijzingen van taswerken. Het aantal namen dat we in die oplijsting konden identificeren duidde op een niet geringe monopolisatiegraad door enkele grote ondernemers. Niet toevallig zijn dat veelal de personen die ook opduiken in de ambachtsbesturen van de timmerlieden en metselaars en daar vaak vele jaren lang bestuursfuncties bekleedden. Door de wijze van aanbesteding van taswerk waren de grote en kapitaalcrachtige ondernemers ongetwijfeld in het voordeel. De toewijzing verliep niet volgens de criteria van vakbekwaamheid of technische kennis, maar eerder de familienaam en het financiële vermogen waren doorslaggevende aspecten. De politieke connecties die ambachtslieden en de ambachtselite onderhield, gaf hen een concreet economisch voordeel. Aannemers van bouwopdrachten hadden er alle belang bij duurzame relaties te onderhouden met vooraanstaande politici in de stad of met invloedrijke en corrupte magistraatsleden.¹⁵⁵ Deze cumulatie van functies creëerde een zeer kapitaalcrachtige bovenlaag. Deze had dankzij haar rijkdom (economisch kapitaal) en netwerken (sociaal kapitaal) steeds de beste kansen. Evenzeer waren er bij de openbare werken in regie heel wat mogelijkhe-

¹⁵⁴ J.P. Sosson, *Les travaux publics*, p. 123 en 267.

¹⁵⁵ J. Dambuyne e.a., *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling*, pp. 50-51.

den tot misbruik, ook daar speelden immers connecties met de betrokken administratie vaak in het voordeel van bouwvaklieden en grondstofleveranciers.¹⁵⁶

Het is enigszins merkwaardig dat deze topbouwvaklieden er blijkbaar nog in slaagden zich in hun ambachten te laten verkiezen als bestuurders, daar de cumulatie van hun functies eigenlijk de grenzen van het corporatisme overschreed. In feite waren dergelijke praktijken strijdig met de ambachtsidealen van broederlijkheid en inspraak.¹⁵⁷ De schaalvergroting van het bouwbedrijf sloot steeds minder aan bij de middeleeuwse idealen van het corporatisme, maar leunde steeds meer aan bij het kapitalistische concurrentiemodel.

Vooranzicht van het ambachtshuis van de metselaars op de hoek van de Cataloniëstraat en de Kromsteeg (nu Sint-Niklaasstraat), gebouwd omstreeks 1530. Aquarel in Atlas Goetghebuer (SAG, AG, L 85/23a)

¹⁵⁶ W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 97.

¹⁵⁷ W.P. Blockmans, 'Tussen crisis en welvaart: sociale veranderingen 1300-1500', in: D.P. Blok en W. Prevenier e.a. (eds.), *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, 4, Haarlem, 1980, p. 73.

Het was echter vaak de functie van erfscheider die de deur openzette naar ongeoorloofde praktijken ter persoonlijke verrijking. De herhaaldelijk opnieuw uitgevaardigde voorgeboden aangaande de corruptie van stedelijke erfscheiders, duiden op wantoestanden die zich bleven voordoen. De erfscheiders konden door het cumuleren van verschillende functies er een meer dan behoorlijk inkomen op na houden. Het loon van een erfscheider bestond uit verschillende delen. Als stedelijke ambtenaren ontvingen ze een jaarlijks pensioen aangevuld met ambtskleddij. Op jaarbasis kwam dit overeen met een bedrag tussen de 600 tot 960 d.gr.Vl. (tijdens de eerste helft van de 15de eeuw), of ongeveer twee à drie maandlonen van een ambachtsmeester. Daarbovenop hadden ze recht op een vergoeding per zaak die ze behandelden.¹⁵⁸ Er waren verschillende manieren van persoonlijke verrijking: het zelf leveren van bouwstoffen, bouwmaterialen van de stad aanwenden voor persoonlijke doeleinden of het toewijzen van taswerk aan vrienden of familie en zo de concurrentie vervalsen.¹⁵⁹

Een voorgebod van 9 september 1418 verbood erfscheiders zelf grondstofleveringen of taswerken op zich te nemen: [...] *so wie voertan heerscheederen van der stede werden sullen in ghemeende stoffen vercoepen noch leveren en sullen ten werke van der stede noch der an deelen noch doen deelen eymelic noch openbaer. Ende dat sij gheemande taswerke jeghen de stede nemen sullen noch der an deelen noch doen deelen in eenegher namen an eeneghe taswerke die de stede uitgheven sal. Ende hier up sullen sij haren heet doen tharen incommene. Ende daer men namaels hier af de contrarie bevonde, so soudent sij afghedaen werden van harer officien ende ghecorrigeert als meeneedich [...].*¹⁶⁰ Zowel openlijke als geheime of indirecte aanbestedingen aan de erfscheiders waren niet langer geoorloofd. Deze stedelijke wet lijkt weinig navolging in de praktijk gekend te hebben; vele stadsrekeningen tonen aan dat er wel degelijk toewijzingen waren van taswerk aan erfscheiders of aan hun aanverwanten. Mogelijks werd deze ordonnantie uitgevaardigd in 1418 als reactie op het optreden van metselaar Wouter Martins en timmerman Daneel Van Zeveren. Beide bouwvakkers waren nauw betrokken bij de bouw van het nieuwe vleeshuis tussen 1408-1413 en nadien ook bij de bouw van de nieuwe monumentale Dendermondse poort in 1414-15.¹⁶¹ Beiden waren niet toevallig erfscheider in 1414. Daneel Van Zeveren was in het jaar voordien, in 1413, ook

¹⁵⁸ B. Baillieul en A. Duhammeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 197-198.

¹⁵⁹ M. Boone, 'Zeveren (Severen), Daneel van', pp. 901-904.

¹⁶⁰ SAG, reeks 93, nr. C, f°51r. (STAM)

¹⁶¹ B. Baillieul en A. Duhammeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 199-200. Over de bouwcampagne aan de Dendermondse poort zijn we goed ingelicht. De financieringsvorm ervan is iets minder duidelijk; in de stadsrekeningen werd dit taswerk niet genoteerd in de boekhoudkundige balans, maar helemaal na de eindsaldi. Het ging om erg grote bedragen.

stedekiezer geweest. Hierbij kon hij mee beslissen bij de aanstelling van de nieuwe schepenbanken; die op hun beurt moesten beslissen over de nieuwe stedelijke bouwcampagnes.¹⁶² Daarnaast traden ze zowel op als grondstofleveranciers, architecten en bouwmeesters bij de bovengenoemde grote stedelijke bouwcampagnes in de eerste helft van de 15de eeuw. Deze figuren slaagden er dan ook in erg hoge jaarlonen in de wacht te slepen.

Deze ordonnantie van 1418 is zeker niet de laatste betreffende dit onderwerp: een indicatie dat de misbruiken bleven bestaan. Een ordonnantie van 22 december 1432 toonde nog maar eens aan hoe diep de kloof tussen aspiraties en werkelijkheid was. De ordonnantie bevat verschillende maatregelen ter beperking van het eigen winstbejag door ambtenaren op kosten van de stad. Ze handelde niet enkel over erfscheiders maar ook over verschillende andere stedelijke functionarissen die zich aan dergelijke praktijken bezondigden. Voor de erfscheiders luidde de bepaling als volgt: *Item de erfscceeders omme erfscceedinghe te doene van nu voortaan ne zullen maer houden III dachvaerden elken erfscceedingen die zij doen zullen ende zullen elc hebben van elken dachvaert sonder meer VI gr ende haerlieder pensyoen ende cleedre naer dordonnanche van scepenen.*¹⁶³ Het was een restrictie inzake het aantal zittingen per zaak die ze behandelden. Erfscheiders durfden blijkbaar meer zittingen organiseren dan strikt noodzakelijk om hun persoonlijke vergoedingen op te drijven. Deze werden georganiseerd aan 6 d.gr.Vl. per zitting. Het stadsbestuur wenste hier een standaardtarief voor vast te leggen, hieruit kunnen we veronderstellen dat sommige erfscheiders hogere bedragen aan de betrokken partijen aanrekenden. Deze maatregelen werden niet toevallig uitgevaardigd in december 1432 kort na de woede-uitbarsting van de Gentse bevolking op de Vrijdagmarkt in augustus 1432. Het ongenoegen van de bevolking richtte zich tegen het financiële beleid in de stad door de elite. Timmerman Daneel Van Zeveren en de deken van de ticheldekkers Joos Haesbijt vonden hierbij de dood. Deze heftige gebeurtenissen vormden de rechtstreekse aanleiding tot het opstellen van deze ordonnantie.¹⁶⁴ Het stadsbestuur trachtte nogmaals paal en perk te stellen aan de inheligheid van sommige functionarissen. Een ordonnantie uit 1468 van hertog Karel de Stoute stipuleerde dat de afbraakmaterialen, die erfscheiders voordien kennelijk voor eigen rekening doorverkochten, voortaan ten voordele van de stad aan de meestbiedende dienden verkocht te worden. Deze restrictie bepaalde ook dat de erfscheiders maximum 960

¹⁶² Bespreking Daneel Van Zeveren: zie hierboven. Van Zeveren was onafgebroken erfscheider van 1411 tot 1422. Wouter Martins was erfscheider in de periode 1411-1417.

¹⁶³ SAG, reeks 93bis, nr. 5, f°79r.

¹⁶⁴ M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, p. 216.

d.gr.VI. als jaarlijks pensioen van de stad mochten ontvangen.¹⁶⁵ De mogelijkheden om zich te verrijken waren relatief uitgebreid voor erfscheiders. De systematische vergelijking van de ambachtselite van de metselaars en timmerlieden en de aannemers van taswerken levert een beeld op waarin familiebanden sterk determinerend waren.

Er kon ook geknoeid worden met de verkoopprijzen of kwaliteit van bouwmaterialen. Reeds in 1417 duikt een voorgebod op waarin gesteld werd dat [...] *de groete fraude ende zwaer bedriech dat langhe gheregneert heeft binnen der stede van Ghend in de stoffe die men ghecostumeert heeft te verhuerbuerne ende te verbe-seghene in metsweerkene, in deckene, daer mede de goede liede van der stede ghe-meenlic groetelic bedroghen hebben ghesijn.*¹⁶⁶ Het stadsbestuur wilde dergelijke praktijken aan banden leggen. Er werden maximumprijzen ingesteld en een formeel verbod aan aannemers om grondstoffen aan zichzelf te leveren (ook bij taswerk). Op dat moment ook een commissie van vier waardeerders ingericht.¹⁶⁷ Door het toenemende gebruik van baksteen in de 14de eeuw was de noodzaak gegroeid aan meer kwaliteitscontrole, productiereglementering en vastgelegde prijzen om controle uit te oefenen op het metsel- en dekwerk. Dit formeel controleorgaan bestond uit een metselaar, een ticheldekker, een afgevaardigde van de poorterij en een vertegenwoordiger van de weverij. Er werd uit het lid van de kleine neringen ook een persoon als maner aangewezen van de vier waardeerders. Ze werden jaarlijks door de schepenen verkozen en mochten zelf geen bouwstoffen verhandelen. Over het concrete optreden van deze maners bleef geen informatie bewaard.¹⁶⁸ Dit keuren van de bouwmaterialen door de stedelijke overheid kan gezien worden in het licht van de strijd tegen fraude in de bouwsector. Ook in 1419 zagen we een dergelijke verordening opduiken. De stadsmagistraat bleef het als zijn taak beschouwen om over de goede gang van zaken te waken bij het verhandelen van grondstoffen. Het keuren van de bakstenen wordt ook in een ordonnantie van 19 juni 1483 nogmaals bevestigd. De ordonnantie uit 1497 gaat uitgebreid in op de grootte van tegels en bakstenen, maar ook op de kwaliteit van kalk.¹⁶⁹ In 1540 werd de ondermaatse kwaliteit van de bouwmaterialen nogmaals aangeklaagd.¹⁷⁰

¹⁶⁵ B. Baillieul en A. Duhammeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 197-198.

¹⁶⁶ SAG, reeks 108, nr. 2, f°59r-v.

¹⁶⁷ B. Baillieul en A. Duhammeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, pp. 195-197.

¹⁶⁸ M. Boone, *Geld en macht*, pp. 106-107.

¹⁶⁹ SAG, reeks 93, nr. KK, f°123v-133r (9 december 1497).

¹⁷⁰ SAG, reeks 93, nr. KK, f°133v-148v (27 april 1540).

Naast de meer structurele of ‘formele’ vormen van corruptie, die in de hogere kringen van de stedelijke politiek vaak oogluikend werden toegestaan, waren er ook kleinschalige gedragingen die getuigden van hebzucht. De rijkdom aan materialen en stedelijke grondstofvoorraden bracht ongetwijfeld vele ambachtslieden in de verleiding. Enkele individuen konden het blijkbaar niet laten en ontvreemden delen van deze materialen en grondstoffen. In het *Dagboek van Gent* vinden we een neerslag van enkele van deze diefstallen van materialen die de stedelijke gemeenschap toebehoorden. Deze persoonlijke verrijking bleef bovendien niet altijd ongestraft. Gherolf Van der Haghe had zich in het jaar 1451 tweeduizend bakstenen toegeëigend die voor de stadswerken bestemd waren. Bovendien verhaalde hij de kosten van de arbeid die de werklieden hadden geleverd op de stadsrekenkamer.¹⁷¹ Gherolf Van der Haghe was allesbehalve een doorsnee timmerman. Hij was degene die het meeste aantal jaren de hoogste bestuursfunctie, het dekenambt, bij de timmerlieden bekleedde. Daarnaast was hij twee maal schepen en zeven maal erscheider.¹⁷² Opvallend is ook dat hij in 1453 alweer deken en in 1454 opnieuw erscheider werd ondanks deze daad van zelfverrijking. Blijkbaar vonden het timmerliedenambacht en de stedelijke overheid deze affaire geen bezwaar om hem toch opnieuw te benoemen. Hij was echter niet de enige die zich aan dergelijke praktijken bezondigde. Pieter Van (H)Eirtvelde (1), die ook enkele jaren deken en gezworene was geweest in het timmerliedenambacht¹⁷³, had 300 verloode tichelen uit het stadsmagazijn laten weghalen ter eigen gebruik.¹⁷⁴ Deze twee topfiguren uit het ambacht van de timmerlieden liepen tegen de lamp; misschien juist wel omdat ze tot de corporatieve elite behoorden. Waarschijnlijk vond de stedelijke gemeenschap de hebzucht van vooraanstaande ambachtslieden minder aanvaardbaar dan die van eerder onbeduidende bouwvakkers. Misschien wou het stadsbestuur een voorbeeld stellen door deze twee topfiguren even krachtig – maar weliswaar zeer kort – hard aan te pakken. Ook kleine ambachtsmeesters of gezellen moeten ongetwijfeld opportu-

¹⁷¹ V. Fris, *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515*, Gent, 1901-1904, deel 1, pp. 46-47 en 132-134.

¹⁷² Gherolf Van der Haghe was gezworene van de timmerlieden in 1423, 1425, 1427 en deken in de jaren 1432, 1434, 1439, 1441, 1443, 1445, 1447, 1450 en 1453. Hij was erscheider in 1435-37, 1444-45, 1447 en 1454. In 1433 en 1442 was hij respectievelijk de 11de en 10de schepen van de keure. De familie Van der Haghe was een relatief grote familie binnen het timmerliedenambacht.

¹⁷³ Ook Pieter Van (H)Eirtvelde (1) was geen onbeduide figuur binnen het timmerliedenambacht: hij was drie maal gezworene (in 1434, 1437 en 1440), twee maal deken (1444 en 1454) en drie jaar erscheider (1446, 1452-53). De familie Van (H)Eirtvelde kende slechts twee leden met een bestuursfunctie, maar beiden maakten ze wel een mooie carrière. Hun namen duiken ook regelmatig op in de stadsrekeningen bij de openbare werken.

¹⁷⁴ V. Fris, *Dagboek van Gent*, deel 1, pp. 46-47 en 132-134.

niteiten gezien hebben in de voorraden van de stad. We kunnen ons inbeelden dat bouwvakkers die tewerk gesteld waren in de stedelijke openbare werken niet zelden grondstoffen of materialen stalen in kleine of grote mate. De voorraden aan grondstoffen deed hen waarschijnlijk dromen van een betere woning voor zichzelf of aanverwanten. Of ze zagen kansen om te metselen of te timmeren voor eigen rekening, buiten de stedelijke bouwwerf om en deze materialen te gebruiken voor de eigen zaak.

We stellen dus vast dat er een hele waaier aan mogelijkheden was waarmee individuen zichzelf konden verrijken op kosten van de stedelijke gemeenschap, gaande van ordinaire diefstallen op kleine en grote schaal tot meer gesofisticeerde vormen van fraude. Een smalle bovenlaag van kapitaalkrachtige bouwondernemers slaagde erin het merendeel van de taswerken weg te kapen. Dit lukte hen via familie- en verwantschapsrelaties. Bouwondernemers waren gebaat bij het onderhouden van goede contacten met het stedelijke politieke personeel dat bevoegd was voor de openbare werken. De formele connecties tussen bepaalde functies werden aangevuld met informele banden tussen individuen. De sociale netwerken die op die manier tot stand kwamen speelden een belangrijke rol bij de toewijzing van taswerken. Deze vormen van corruptie die tot in de hogere regionen van de stedelijke politiek plaatsvonden, maakten deel uit van de algemene zeden en gewoonten. Het laatmiddeleeuwse Gent kan gezien worden als een versterde maatschappij waarbij alle posities van belang reeds op voorhand ingevuld werden door de elites van de Drie Leden (poortერი, weverij en kleine neringen). Dit conflictbeheersend model werkte favoritisme, nepotisme en cliëntelisme in de hand.¹⁷⁵ Daardoor kreeg sociale mobiliteit op basis van reële politieke bekwaamheid of economische prestaties zelden volwaardige kansen, maar enkele voorbeelden toonden aan dat het zeker niet onmogelijk was. Het was waarschijnlijk niet enkel in de sector van de openbare werken dat politieke besluitvorming op die manier verliep. Dergelijke praktijken maakten integraal deel uit van de laatmiddeleeuwse sociabiliteit en politieke cultuur¹⁷⁶, maar te grove excessen werden dan weer niet getolereerd zoals het lot van Daneel Van Zeveren aantoonde.

¹⁷⁵ M. Boone en W. Prevenier, 'De stadsstaat-droom', p. 88.

¹⁷⁶ W.P. Blockmans, 'Corruptie', pp. 231-247 en M. Boone, 'Dons et pots-de-vin', pp. 471-487.

6. Besluit

In deze studie over de ambachten van de timmerlieden en de metselaars en steenhouders in laatmiddeleeuws Gent, kwamen enkele verschillende aspecten van hun functioneren aan bod. In de eerste plaats stelden we de vraag naar de mogelijkheden tot sociale mobiliteit. Voor vele ambachtslieden was de verwerving van het meesterschap de belangrijkste stap in hun carrière. Binnen de ambachtsbesturen bestond er een sterke concentratie van functies aan de top, aan de basis zien we een snelle doorstroming van mandatarissen. We zagen processen van familiale en intergenerationele machtsonwikkeling, maar evengoed zagen we enkele individuen die waarschijnlijk vanuit een sterke economisch basis een mooie carrière konden uitbouwen zonder te steunen op een uitgebreide familiaal netwerk. Formele en informele netwerken binnen het ambacht en de stedelijke politiek leverden concreet economisch voordeel op voor de betrokken ambachtsmeesters. De toewijzing van interessante bouwprojecten van de stad (als taswerk of in regie) verliep niet zelden via deze connecties. De invloed van het Bourgondische staatsvormingsproces uitte zich op diverse vlakken; inzake de bezetting van de ambachtsbesturen en de opstart van prestigieuze bouwprojecten, maar ook door oorlog en conflict dat het met zich meebracht. Tot slot wijzen we nog op de specificiteit van deze ambachten en hun sterke lokale verankering. De geschiedenis van deze bouwcorporaties kan niet los gezien worden van hun economische activiteit en de karakteristieke organisatie daarvan, van de grotere corporatieve structuur waarvan ze deel uitmaakten en van de politieke organisatie in laatmiddeleeuws Gent. De bouwsector bevond zich op een interessant kruispunt in de samenleving van mensen en middelen, van arbeid en kapitaal, van onmondige arbeiders en politieke inspraak door de verschillende maatschappelijke niveaus die erbij betrokken waren.